

ҺҮН "БУЛАГ" ШЭРГЭХЭНЬ ГҮ?

Үнгэрхэн жэлэй үбэлжэлгын үедэ үбнэ тэжээлээр дутагдажа, энэ аймагай олонхи ажaxyннуудта адууна мал ядахадажал ондо оруулагдаа хэн. Илангаяа фермэнүүдтэнь һу хаали ехээр доошоо ороһон, малай тоо толгойшые нилээд хороһон байгаа.

Тиймэһээ зундаа хээрнй бэлшээрнйин ногооной һайн болоходо, илангаяа үнеэдһээ һүн гөрнотой абгхаа, алдагдаһамнай зарим тэды тэхэриуэлгэдэхэ аабза гэжэ олохон фермэнүүдэй коллективүүд найдаһаншые байжа болоо. Тээд сагай уларил хүнүүдэй һанаагаар болохо бэшэ гүб даа. Үнгэрхэн зунай түрүүшнй хахадта Ивалгын олонхи нотагуудта хура бороо мүртэй ороогүй, шанга халуун байжа, анханай бэлшээрээр бага, ногоогооршые муу байдаг газартай һуралсалай "Байгал" ажaxy, Ивалгын совхоз-техникум, "Пригородное" гэжэ хамжаанай предирянтнйн коллектив гэхэ мэтэ ажaxyннууд бэрхэтэй байдалда ороо юм.

Һүүлдэнь намарай һарануудташые, малай эдихэ юумэнэй бараг элбэг болоһон үедэнь һанаһанда хүрэмэ ехэ һүн һаагдажа бирагдаагүй. Тийнхэ тийтэр мүнөө хүйтэнэй ханын ороод байхада, тэрэ һу хаали гэнтэ һайса нэмэхэ гэжэ найдахань хэсүүл ааб даа.

Байгша оной ноябрийн 1-нэй дүнгүүдые абажа харахада, Ивалгын аймагай ажaxyннуудта үнгэрхэн 10 һарн туршада бүхыдөө 16,359 центнер һүн һаагдаад байгаа. Эцэнь урда жэлэй хнһээ 6000 шахуу центнерээр бага болоно. Хэрбээ үнгэрхэн жэлэй 10 һарада эндэхи фермэнүүдтэ үнеэн бүриһөө 966 килограмм һүн һаагдаад байһан һаа, мүнөө тэрэнь арай гэжэ 874

килограммда хүрөө. Энэ ноябрь-декабрь соо һу хаали үшошые доошолхо шөгтээ оронхой. Фермэнүүдтэ үбэлжэлгэдэ бэлдэхэ хүдэлмэри оройтуулагдажа, мэнэ һая болотор үнеэд гол түлэб хээрнй бэлшээрндэ, таряанай һуурида ябаа, нэмэлтэ тэжээл юушые эдеггүй байгаа ха юм.

Һаянаг болотор городой хүн зонинь сагаан эдегээр хангадаг байһан эндэхи олохон фермэнүүдтэ үнеэн бүриһөө жэлдээ 2500-3000 хүрэтэр килограмм һүн абтадаг хэн гүб даа. һуралсалай "Байгал" ажaxyн Түбэй фермые абаад үзэе. Үннһөө хойшо республика соогоо суутгай, солотой байһан энэ коллективтэ эгээл түрүү һаалишадынъ, жэцэнь, Г. В. Вторупина мүнөө жэлэй, эхинһээ хойшо үнеэн бүриһөө 2887 килограмм, А. И. Шангина - 2251 килограмм һу һаагаа байна. Хоёр-гурбан жэлэй саана Галина Владимировна Вторушина энэ үедэ үнеэн бүриин һу хаалине 4000 килограммда дүтэлүүлээд байдаг бэшэ.

Байгша ондо аймаг соо оройдоол 3-4 фермэдэ жэлэй эхинһээ хойшо үнеэн бүриһөө 1000 килограммһаа дээшэ һүн һаагдаад байна. Бэлшэниинь тэрэнээ 700-800 килограммдашые хүргэжэ шадаагүй. Тарянадай ажaxyннуудай "Оронго" эблэлэй фермэнүүдтэ 10 һара соо үнеэн бүриһөө миил 300-600 гаран килограмм һүн абтаа. Ахирхан эдүнгүүд гэхээ, Тодо дэлэнгэй бараг эмэ ямаанһаанше жэл соо энээнһээ ехэ һүн һаагдахал даа.

Сагаан эдэс үйлэдбэрилгээ нилээд доошолуулаанше һаа, "Пригородное" предирянтнйн, Гильбэрын хүүдоо ажaxyн кооперативай фермэнүүдтэ олохон һаалишадынъ үнеэн бүриһөө 1500 килограммһаа дээшэ һу һаагаа. "Пригородное" предирянтнйн фермын һаалишад А. М. Вергиль, А. В. Мурзина, А. В. Сидикина гэгшэд энэ жэлдэ түрүүлжэ ябана. Гильбэрын кооперативай, түбэй фермэдэ (даагшань Т. Б. Жалсараева) дүршэлтэй һаалишад Н. Д. Дылырова, Т. Ц. Раднаева гэгшэд жэлэй эхинһээ хойшо үнеэн бүриингөө һу һаамые 1756, 1622 килограммда хүргөөд байнхай. Тус фермэдэ олонхи һаалишадынъ энэ жэлдэ үнеэн бүриһөө 2000 килограмм һу һааха аргатай.

Һу һаалин жэл бүри эрид доошолжо байһанай гол шалтагаан нэн түрүүн һу худалдан абалгын сэнгэй ахир бага байһанһаа болоно гэхэдэ, алдуугүй. Килограмм һүнэй худалдан абалгын гүрэнэй сэнгэй оройдоол 800-900, ехэдээл һаа, 1000 гаран түхэригтэ байхадань, һу ехээр һааха, худалдаха гэжэ оролдоһоной урмагуй бошоно бшуу. Тэрэ мүртөө Улаан-Үдын һүнэй комбинат ажaxyннуудһаа абһан һүнэйнгөө түлөө саг соонь" тоосоногүй. Мүнгэн байхагүй.

Һаалишад, малшадтай хөөрэдэхэдэ, килограмм һүнэй ядахын сагта 2000 түхэригтэшые хүрэдэг байгаа һаань, оролдожо хүдэлхэ бага зэргэ урмашал байха хэн гэжэ хэлэндэ, Тийгэжэ тэдэнэр хэдышые һалирхадаа, ахир бага түлөөһэтэй байхһаа гадна, тэрээнэшые саг соонь абанагүй. Фермэнүүдтэ ябахадэ, һаалишад һаһан һуеэ тэрэ дары амһарта баряад ерһэн хүнүүдтэ литрын 2000 гаран түхэригөөр оһоһодо худалдажа байгаа хэн. Аргаяа ядахадэ, хэдэн һараар салын түлбэри абаагүй байхһаа тийгээ юм бээ.

Ийгэжэ байһаар аймаг соо олонхи фермэнүүд хаагдаха, һүн "булаг" огтолон шэргэхэ туйлдаа хүрэхэнь гү гэхээр болоно. Үнгэрхэн жэлэй энэ үедэ эндэхи ажaxyннуудта гол түлэб һу һаалин 2050 үнеэд үбэлжөөндэ ороод байгаа һаа, мүнөө фермэнүүдтэнь 1770 үнеэд харууһалагдана. Харин оройдоол гурбан жэлэй саана эндэ 3633 үнеэд байгаа ха юм.

Энэ эхилээд байһан үбэлжэлгын үедэ эндэхи һаалин фермэнүүд малай эдихэ тэжээлээр, дулаан байра байдалаар хэр хангаданхайб гээд харахада, бүхы дээрэ бага зэргэ найдал түрүүлхэ юумэн бии. Аймагай ажaxyннуудта нёдондоной хнһөө эли бодо ехэ үбһэн, сенаж, силос нөөсэлэгдөө. Ороһо таряанай зүйлэй, бүхы холоомоной хубаарида хүсэд ороогүй байхада, дабдээрэ аймаг соо бэлдэхэгдэһэн тэжээлэйн малай услоно толгой бүхэндэ хүртээс дунда зэргээр 15,5 центнер тэжээлэй единице болоно. Тийхэдэ эндэхи ажaxyннууд илангаяа эбэртэ бодо малаа, үнеэдээ бараг һайн үбэлжүүлхэ яһала аргатай. Юуб гэхэдэ, аймаг соо хонин һүрэг нилээд үсөөлөгдөө ха юм. Хэрбээ нёдондо энэ үедэ 12,1 мянган толгой хонид үбэлжүүлэгдэжэ байгаа һаа, мүнөө тэдэнь арай гэжэ 7 мянганда хүрэнэ.

Имангал түрүүшнй үдэрһөө малай байрануудые үшоо дахин һайнаар бэлдэхэ, хүсэд дулаалагдаа, заһабарилагдаагүй байһан юумэнүүдыень яб-таб гүүлээд, үбнэ тэжээлые зүбөөр хубаарилжа, бодомжотойгоор малдаа эдюулээд, илангаяа ажaxyннуудай хүтэлбэрлэгшэд, мэргэжэлтэдэй зүгһөө малшадтай ажалда үдэр бүриин анхарал хандуулаад байгаа һаань, үбэлжэлгые бараг һайнаар үнгэрэхэ, мяха, һүшые абаха арга боломжо эндэ биил даа.

М. НАМЖИЛОВ.

ҮСӨӨРЖЭ БАЙНААР

Манай эндэхи ажaxyн адууна малынь бага б хорожол, үсөөржэл б Хамтын ажалые жэж бутаруулаха, һалгааха реформаторнуудай ябу хойшололгоор байн-бахалуураа бажуулгажа, хосорхо туйлдаа хүрэжэ б хуушанай колхоз, совхоз мүнөө нилээд лэ ня зөөритэй үлэнхэй. Товалт байдаг мал ажалыншые е доройтоно.

Байгша оной ноябрийн үбэлжэлгын эхилээд бай Агын округой ажaxyн хамтадаа оройдоол 21 толгой хонид тоологдоно. Табан жэлэй саада тэр орходоо, 4 дахин үсөөн бо зарим нотагуудай хонидойнгоо хорёо дүтэлөө. Илангаяа нимэ б Агын райондо тохёолдо Шудуутай, Аргали, Хойто Сахиурта гэхэ мэтэ нотаг ажaxyннууд жэжэ малаа шахуу болгожо байна.

Гэхэтэй хамта хэрхнүү тоо толгой үлүүдээ аабы баһал тиймэ юумэн үтэ райондо 3762 үхэр үбэлжэ ороо. Тэдэнь 1990 оной хн дэхин үсөөршоо. Могойт эбэртэ бодо малаа 4 х хороогоо. Дундарга 3 үсөөлоо. Сагай һайн б 2000 гаран үхэртэй, һу ехэтэй һаалин олохон үне фермэтэй байһан Саха оройдоол 9 толгой үнедье оруулахань. Суута С Хангида 27 үнеэд тоолол Олонхи ажaxyннуудай фермэнүүд хангаданхай.

Үмсэ руу үхэр малын аабдаа гээ һаа, баһал элдэ Айлыуудта хонидой тоо доошоо ороо. Эбэртэ малаар тэнсүүлхэ юумэн хомор янзатай.

Мүнөө хүлэ салингаа һара, жэлээр харахаяа б хүүдоогэй хидэй хооло тэжээхэ, хубсаһа хүн һэльбэхэ зөөринь - а малынь ха юм. Гурбан боложо эдөөшэдэг, хүсөөдүй үхэр худалдажа холо ошохошн. Зүгөөр хаража, амаа тоһодожо Агын талын хидай үхэр бүр үрәжүүлжэ, хонн хүр олошоруулжа туйлаа үн ондоогоор олзо олохо хэлсээтэй бэнэ аа гү гэхэ.

Мүнөө сагта адууна малы ехээр үсөөлэнгүйл, аргатай бараг һайнаар ондо ору үбэлжүүлжэ, саанһаа гэдэ аһаг шэмэ абаха, хооло тэжээхые бодохо хэрэгтэй.

Ц. ГОНГО

Жэлэй дүнгүүд юу харуулнаб? ТҮРҮҮ АЖАХЫДА

Мүнөө жэл манай аймагта ган гасуур ехээр болоһон байгаа. Энээнһээ уламжалан, малай бүдүүн ба шэмэтэ тэжээл, ороһо таряан багаар абтанхай. Гэбэшые, таряашадай зарим ажaxyннууд өөһэдыгөө үбнэ тэжээлээр, ороһо таряагаар хангажа шаданхай. Тэдэнэй тоодо "Хамни" КДХ-гай Леонид Дашеевич Хандуевай хүтэлбэрилдэг таряашадай ажaxyн коллектив ороно. Тус ажaxyн хүдэлмэрилэгшэд мүнөө зун 70 гектар сабиһалан дээрһээ 650 центнер шанар һайнтай үбнэ хуряһан байна. Энээнэй хажуугаар ажaxyн механизаторнууд 1392 тонно силос дараһан гэхэнэ.

Шэмэтэ тэжээл даража абахын тула А.Д.Хандуевай ажaxyн тарянад байгша ондо оббос ба шэнимсэ холижо таряһан байха юм. Ган гасууртай болоошые һаань, тэдэнэр гектар бүриһөө 35 центнер ургаса хуряагаа хэн. Зарим жэлнүүдтэ хамнаархин минеральна үтэгжүүлгэ элдүүрилдэг газартаа хэрэглэхэдээ, гектарай 90-100 центнер шэмэтэ тэжээл хуряаба.

Таряан ажалтай энэ коллектив эбэртэ мал муу бэлшэр үсхэбэрлэнэ гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Мүнөө эндэхи тарянадай ажaxyн 3 малшан

105 толгой үхэр мал харууһална. Жаран толгой үнеэдэй хажуугаар гүүртэ дээрэ эрэ, эмэ хашараг буруунууд тэжээгдэнэ. Мяхалиг үүлтэрэй үхэр мал үсхэбэрлэхын хажуугаар Леонид Дашеевич Хандуевай коллектив гахайнуудые олоор барихаар шийдэнхэй.

Саашань хэлэхэдэ А.Д.Хандуевай ажaxyн хид ажалай дүй дүршэлтэй бэрхэ тарянада гэжэ аймаг дотороо мэдэжэ. Коллективтэ дүү хамта 35 ажалшад тоологдоно. Тэдэнэй 17-ниинь механизатор, гурбаниинь автомашинын жолоошон юм. Тэдэнэр 828 гектарта таряа таряжа, энэ жэлдэ 7500 центнер ургаса хорин нэгэн үдэрэй туршада, тэрэ тоодо 4869 центнер шэнимсэ, 1906-оббос, 688 центнер ешмээн хуряагаа. Гектар бүриһөө 9 центнер орооһон хуряагдаһан болоно. Шухалань гэбэл, хүнүүд урагшаа эрмэлзэлтэйгээр хүдэлөө, техникээс таряа хуряалгада һайнаар бэлдэ гээд тэмдэглэхэ шухала. Леонид Дашеевич Хандуев бэрхэ хүтэлбэрлэгшэ, нүхэдэйнгөө дунда хүндэтэй хүн юм. Зүгөөр тэрээн шэнги хүтэлбэрлэгшэдэй манай аймагта үсөөн байһаниинь тон харамтай. Иймэл хүнүүдые бидэнэр аймагай Советэй депутатадга

кандидадаар дэбжүүлхэ ёһотойбди. Хамнаархин оорынгоо хүбүүе аймагай Советэй депутатаар һунгаа һаа, алдуу гаргахагүй гэжэ һанагдана. Тэрэ ажал хэрэгээ мүнөөнэй хүшэр хүндэ сагта муу бэлшээр ябуулна, энээндэнь баясамаар байна даа.

1996 оной ургасада найдамтай үндэһе һуури табигданхай, ехэ хэмжээнэй газар хахалагданхай, 407 гектарта наар бэлдэгдэнхэй.

Саашань эндэ үшоо юу нэмэжэ хэлэхэб гэхэдэ, А. Д. Хандуевай механизаторнууд өһөдэынгөө ажaxyе хүсэд хүрэхэ үрэхэ хүрэнгөөр хангажа шадаа. Үхэр малдашые эдюулхэ талха таряанай зүйл тэдээндэ бии. Гадна механизаторнуудтаа ороһо таряа хубааха хараа бодолтой.

А.Д.Хандуевай коллектив ороһо таряа татаха өһөдэын хоёр тээрмэтэй. Тэдэниинь мүнөө үедэ дүүрэн хүсэндөө хүдэлгэгдэнэ. Татаһан гурилаа (дээдэ ба нэгэдэхи сортын) килограммын гурбан мянган түхэригөөр нотагаар хидтаа худалдана.

М.ЦЫРЕНОВ, штатнабэшэ корр. Захамнигай аймаг.

Улаан-Үдын кондитерска фабрикын бисквит хэдэг цехтэ В. А. Соснина бригадираар хүдэлдэг. Валентина Андреевна эндэ арбан таба гаран жэлэй туршада хүдэлжэ, дүй дүршэлөөр баян болонхой. Тэрээнэй хүтэлбэрилдэг бригадада 15 хүн, бэе бээе нэлгэжэ, хоёр халаанда хүдэлдэг байна.

Валентина Андреевна һаһанайнгаа амаралтада гараһан, гэбэшые ажаллаһаар заһада. Дүй дүршэлтэй, ажал хэрэгээ эрхим һайнаар мэдэдэг, ажалай ветеран залуушуудта зулгы зөөлөнөөр хандадаг, зүбшэл заабари үтэжэ байдаг. В.А. Соснина бригадынгаа эгээл хүндэтэй хүниинь болоно.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: бригадир В. А. Соснина ажал дээрээ. М. ШАНТАКОВОЙ фото.

Декабриин 17 - хунгалтын үдэр

РОССИЙН ФЕДЕРАЦИЙН КОММУНИСТИК ПАРТИЙН ХУНГУУЛИЙН УРДА ТЭЭХИ ХҮДЭЛМЭРИЙН ШЭГЛЭЛНҮҮД

ЖУРНАЛИСТНУУДАЙ

УУЛЗАЛГА

Российн Федерацийн Компартийн рескомдо пресс-конференци болобо.

Ушарын гээл, түбэй хэдэн хэблэдэ, тэрэ тоодо, "Аргументы и факты" гэхэн һониндо, һогтуугаар милицидэ баригдашанан Российн Гүрэнэй Дүүмын депутадууд, тэдэнэй туһалагшад тухай мэдээнүүд толилогдоһон байна. Тэдэнэй аунда Буряад ороние Гүрэнэй Дүүмэдэ түлөөлдэг депутат Н.Я.Кондаковон нэрэ дурдагдаа һэн.

Российн Компартийн хунгуулийн нэгэдэлһээ Буряад орондо томилогдоһон этигэмжэтэ, Компартийн Буряадай рескомой секретарь С.П.Будажанов үгэ хэлэхэдээ, энэ ушар Гүрэнэй Дүүмэдэ хүдэлдэг депутадуудые али аргаар муушалха һэдэлгэнүүдэй нэгэн болоно гэжэ мэдүүлээ. Тэрэ Компартиһаа дэбжүүлэгдэһэн кандидадуудые уралгагүйдүүлэхэ гэхэн тодорхой зорилготой гээшэ ааб даа.

Октябриин 18-да Гүрэнэй Дүүмэдэ "Уһанай кодекс" баталагдаһан байгаа гэжэ эндэ байсаһан Н.Я.Кондаков хэлэбэ. Тэрэ "Уһанай кодексын" автонуудай нэгэниинь байһан гүб даа. Кодексын һайшаагдаһан үдэрын тэрэ хэдэн депутадуудтай хамга Москвагай Таганкадахи нэгэ ресторанда энэ ушараа тэмдэглэхээ ошоһон байна. Һүүлээрһе ресторанаһаа гаралгадаа Н.Я.Кондаковой фойе соохи телефон-автоматаар хонходохо гэхэдэнь, милиционерүүд хажуудань ерээд, хэн байһанын тодоруулын тула тогтообо. Часай туршада байлаһанай һүүлдэ Гүрэнэй Дүүмэһээ машина дуудаад, тэрэниие табья һэн. Дүүмын комендатурин дежурлагша Н.Я.Кондаковһоо болоһон ушар тухай тайлбары шагнаад, үглөөгүүр болоһон тэндэнь үлөөһэн байгаа. Үглөөгүүр баһал табиһан байна.

Гүрэнэй Дүүмын түрүүлэгшэ Иван Рыбкинэй энэ ушарые олондо мэдэжэ "болгохо ший, хэргин хүсэд үндэһэтэйе ойлгогүй тухай Н.Я.Кондаков мэдүүлээ.

Һонинуудта гараһан мэдэһэнүүдые, депутадай оорын тайлбарине КПРФ-гэй рескомой бюро хаража үзөөд, зориута дэбэргэһэн эдэ материалнуудһаа яаралтай тобишолол хэһэнэй хэрэггүй гэжэ шидэһэн тухай С.П.Будажанов мэдэһээ. Н.Я.Кондаков тушаа шидэхэбэринүүдые реском абахай, тэрэниие Гүрэнэй Дүүмэдэ депутадаар дахин хунгахын түлөө ойлууламжын хүдэлмэри үргэлжэлүүлэгдэхэ гэжэ рескомой секретарь тобишоло.

"Правда Бурятии" газетын ноябриин 5-най дугаарта Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидат С.И.Найчуковагай дэмжэлгын бүлэгэй болон этигэмжэтэ ноурунуудайн эльгэһэн бэшэг толилогдоһон байна. КПРФ-гэй рескомой нэгэдэхи секретарь В.Б.Базаров хунгуулийн урда тээхи үгэ хэлэлгэлүүдтээ С.И.Найчуковагай нэрэ хүндые доромжолоо гэжэ бэшэг соо хэлэгдэ һэн. Доромжолоние баталһан баримтануудые гэршлэһэн материалнуудые үгэхэ тухай асуулта Буряад Республикын хунгуулийн комиссида хэхэдэнь, мүнөөшье хүрэтэр харюусаагүй гэжэ С.П.Будажанов мэдэһэбэ. С.И.Найчукова Компартийн Загарайн райкомой хоёрдох секретарь, рескомой гэшүүн болоно. Тээд Гүрэнэй Дүүмэдэ дэбжүүлэгдэхэ кандидадуудые Компартийн рескомой заседани дээрэ зүбшэн хэлсэхэдэ, С.И.Найчукова "Социальна үнэн зүб байдал" гэхэн хунгуулийн нэгэдэлһээ дэбжүүлэгдэхээ арсаһан байна. Хожомын тэрэ Промышленнигууд, олзын хэрэг эрхилэгшэдэй холбоонһоо, республикын Эхэнэрнүүдэй холбоонһоо дэбжүүлэгдэхэ зүбшөөлөө үгөө юм. С.И.Найчукова ямарине нэгэдэлһээ хунгалтада гаража эрхэтэй юм бээ, гэхэши Компартийн гэшүүн байһан тула Компартиһаа дэбжүүлэгдэхэ уялгатай байгаа гэжэ С.П.Будажанов тоолоно.

МАНАЙ КОРР.

МҮНӨӨНЭЙ

КОММУНИСТНУУД ХЭД ГЭЭШЭБ?

Эсэе хүтэлбэрилэгшэд тэдэнэй туһамаршад хамаг коммунистнуудта Тэрэ тон буруу.

Һайрамдалай, үнэн зүбэй зорилгонуудые бидэ мэдэжэ байбди, аха дүүтээ дайе үүсхээгүйбди.

Ажалша арадтаа урбажа, заводуудые соогоогүйбди, мэригүйшүүдые оруулаагүйбди.

Һүүдэ туттаа ба гүрэндөө хэ, союзнигууд болон хани өрхөөгүйбди.

Төө Россия Федерацийн коммунист парти 500 мянганһаа үнэн сэхэ гэшүүдтэй, үнэн хараа шэглэлтэй, тодо тоотой. Агууехэ Россия, үнэн түүхэ болон соёлые мэдэжэ хүн бүхэн - манай

ИДЭ ЮУ НАЙДУУЛАА ХЭМБИБДИ,

МУТЭЙ ҮЛӨӨБИДИ

Эдэ гүрэнэй урбалтын олонгуудые усадхаха гэжэ дуулаа һэмди. Дүүмынхидые үндэһэн Хуули сахин аалагшадые хаалга һөө табюулаабди. Бидэ засаг баригшадтай үһөө шөөн, арадай оппозици шөөн хорёобди.

Коммунист хунгундэ гүрэнэй үндэһэн довтолжо, нийтын зоори шөөн болуулабди гэжэ дуулабди. Гүрэнэй зоори шөөн, газараа худалдалга правительствын программа буруушаагаа һэмди. Коммунист хунгундэ гүрэнэй тулгалмаар коммунист хунгундэ гүрэнэй эрхэнүүдые дуулаа хуулинуудые

байгуулаабди гэжэ найдуулаабди. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ветеранууд болон хабаадагшад тухай, эгээл бага хэмжээнэй салин болон пенсия ехэ болгохо тухай, зоной нөөсөлгэнүүдые хамгаалга тухай, залуушуул тухай, коррупци болон гэмтэ ябадалнуудтай тэмсэхэ тухай хуулинуудые абхуулжа шадаабди.

Байгша засаг хуули сахихая һананагүй, сахихашыггүй, өөрөө хуулига бэшэ болоһон үнэнэй гэжэ мэдэжэ хунгалшадаа һэргылээ һэмди. Ушар имэһээ Ельцинэй тушаалһаа арсахын түлөө болон правительствата эгигээгүй байһанаа мэдүүлжэ дуугаа үгөө һэмди.

ЭХЭ ОРОНОО ХЭРГЭЭН БОДХОХОХО ПРОГРАММА ДУРАДХАНАБДИ

хунгалтын удаа коммунистнууд юу бүтээхые оролдохоб гэбэл:

эрдэм хуралсал болон эмнэлгые миингэ болгохо, ажал, амаралта, байра байдал тухай эрхэнүүдые Россия эрхэтэдтэ бусааха;

газар болон нөөсөнүүдые, ой модо, транспорт ба хэлхээ холбоон гэхэшэлэн промышленностини шухала һалбаринуудые бүтэдэ арадай зоори болгон, эрхэнүүдын бусааха;

Беловежскэ хэлсээнүүдэй хойшолол үгы хэхэ;

Россия гүрэнэй эрилта хангаха өөрсэ ёһондой гададын политика байгуулаха; үндэһэ яһагтада аюулгүйгоор сэргээ хэрэглэхэ; үнэн зүб мэдэһээлээр эрхэтэдые хангаха эрхэ сахиха.

ЮУНЭЙ ТҮЛӨӨ ОРОЛДОНОБИДИ? Засагай арадта бусаагдахын;

эд үйлэдбэрилгы ашагтай болгохын;

хүдэлмэришэн, таряашанай хүдэлгэһэнэйнгөө зэргээр салин абахын;

багша, врач, инженер, эрдэмтэ, зурааша, бэшээшэ, спортсмен хүнүүдэй бүгэдэ шийтэдэ хэрэгтэйгээ дахинаа мэдэрхын;

эхэнэрэй үхибүүдээ амгалан хүмүүжүүлжэ, тэдэнэйнгээ ерээдүйдэ сэдхэлээ зобохогүйн; хурагша, студентнэрэй миинтээр хуралсаха, һайнаар амархын;

бэлиг талаантай хүнэй гүрэнэй талаһаа дэмжэлггүй үлэхгүйн; милиционер, прокурор, судьянарай үнэн хүниие хамгаалхын болон өөһэдөө хууляар хамгаалаатай байхын;

үбдэһэн, инвалид, ветеран хүнүүдэй социальна хамгаалаалтатай байхын; хүнэй, гэр бүлын, обществын, үгын сүлөө болон нийтын ажаябуулгын аюулгүйе сахин хамгаалхын;

гэмтэн хүнэй түрмэ шорондо һуухын түлөө оролдохобди.

Россия долоон ехэ оронуудай тухирдаһан болохо ёһогүй.

Манай зорилго - үнэн зүб, эрхэ сүлөө.

ХҮНДЭТЭ НҮХЭД!

хунгалтын урда тээхи тэмсэдэ Россия Федерацийн Коммунист партиие дэмжэхыетнай уришабди!

Маниие дэмжэхэдэ эб найрамдалай түлөө, үнэн сэхэ ажалтай түлөө, арадай засагай түлөө, хуули болон гуримай түлөө, аха дүү арадуудай хани барисаанай түлөө, Россия гүрэнэй нэрэ хүндын түлөө дуугаа үгэхэт.

Манай хунгуулийн нэгэдэлэй депутадта кандидадууд гэхэдэ:

1) Зюганов Геннадий Андреевич - Россия Федерацийн

Коммунист партиин Центральна Комитедэй Түрүүлэгшэ, 1944 оной июниин 26-да түрэхэн.

2) Горячева Светлана Петровна - Владивосток хотын прокуророй орлогшэ, 1947 оной июниин 3-да түрэхэн.

3) Тулеев Амангельды Молдагевич - Кемеровскэ областиин Хуули гаргалгын Суглаанай түрүүлэгшэ, 1944 оной майн 13-да түрэхэн.

4) Романов Пётр Васильевич - Красноярскын химическэ "Енисей" комбинатай генеральна директор, 1943 оной июниин 13-да түрэхэн.

5) Юрчик Владислав Григорьевич - Красноярск хотын "Медбиоэкономика" предпрятиниин директор, 1938 оной январин 30-да түрэхэн.

6) Видьманов Виктор Михайлович "Росагропромстрой" корпорацийн президент (Москва), 1939 оной мартын 7-до түрэхэн.

7) Будажапов Сергей Пурбуевич - Буряадай лесопромышленна колледжын директор, 1952 оной январин 1-дэ түрэхэн.

8) Шишмарёв Николай Александрович - Тарбагатайн районой захиргаанай барилга болон архитектурын таһагай начальник, 1940 оной декабриин 12-то түрэхэн.

9) Рандина Людмила Дмитриевна - Улаан-Үдйн мяһанай комбинатай хүдэлмэришэй, 1955 оной сентябриин 26-да түрэхэн.

10) Бурцев Николай Жимбиевич - Улаан-Үдйн АВРЗ-гэй электро-хабсаргагша, 1942 оной апрелин 20-до түрэхэн.

Хэрэгнай - үнэн зүб! Уряамнай - Россия, ажал, арадай засаг, социализм!

Декабриин 17-хунгалтын үдэр УЛААН-ҮДЫН НЮТАГАЙ ӨӨНЭДЫГӨӨ ХҮТЭЛБЭРИЛГЫН ГУЛВААГАЙ ТУШААЛДА КАНДИДАДУУД

Николай Иннокентьевич Быков, 1953 ондо түрэхэн Буряад Республикын "Жилинвест" гэжэ бюджетдээ гадуур гүрэнэй хунгуулийн үйлсэдхэхы директор;

Александр Гомбоевич Лубсанов, 1942 ондо түрэхэн, Улаан-Үдэ районой захиргаанай гулваа;

Александр Анатольевич Шаповалов, 1957 ондо түрэхэн, "Шаповалов и К" гэжэ фирмын хүтэлбэрилэгшэ;

Александр Иванович Яковлев, 1948 ондо түрэхэн, Буряад Республикын Президентын Хэрэгүүдые эрхилэгшын нэгэдэхи хунгуулийн үйлсэдхэхы директор;

УЛААН-ҮДЫН ГОРОДСКОЙ СОВЕДАЙ ДЕПУТАДА КАНДИДАДУУД

Александр Гуревич Митупов, 1972 ондо түрэхэн, "Ариг үс" гэжэ хунгуулийн хоорондын Худалдаа наймаанай байшангай экономика эрхилэгшэ, Рэнжуровска хунгуулийн II-дэхи округһоо депутат кандидат;

Александр Дашибылович Бандеев, 1950 ондо түрэхэн, "Бурятия" гэжэ республиканска территориальна медицинскэ хунгуулийн ахмад врачай орлогшэ, Рэнжуровска хунгуулийн II-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Александр Александрович Коркин, 1968 ондо түрэхэн, Буряад Республикын олзын хэрэг эрхилэгшэдые дэмжэдэг жасын директор, Рэнжуровска хунгуулийн II-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Александра Александровна Рыжкова, 1956 ондо түрэхэн, Восточно-Сибирскэ аптекай директор, Восточно хунгуулийн 8/51-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Александр Анатольевич Треногин, 1969 ондо түрэхэн "Пульс" гэжэ радиостанциин генеральна директор, Восточно-Сибирскэ хунгуулийн 8/51-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Александр Викторович Бекало, 1963 ондо түрэхэн, Улаан-Үдйн педагогика багшанарай колледжын ректорэй орлогшэ, Восточно-Сибирскэ хунгуулийн 8/51-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Александр Иванович Иринецеев, 1955 ондо түрэхэн, "Улаан-Үдэ" гэжэ компаниин директор, Восточно хунгуулийн 8/51-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Александра Александровна Баландина, 1958 ондо түрэхэн, Улаан-Үдэ районой инженер-конструктор, Центральна хунгуулийн 8/51-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Александр Викторович Горбов, 1946 ондо түрэхэн, авиазаводой инженер-коммунальна ажахын директор, Центральна хунгуулийн 8/51-дэхи округһоо дэбжүүлэгдээ.

Сэлэнгын аймагай XX партсездын нэрэмжэтэ колхозой хүнэй нэгэдэхи фермэдэ найман бэрхэ һаалишад эбтэй эетэй худэлнэ. Һаалишад булгадаа дүй дүршэлтэй, үшнэй эндэ худэлжэ байнхай. Фермэдэнь мүнөө 190 һаамхай үнээд тоологдодог юм. Н.Ц.Д. Зоригтуева /зураг дээрэ/-залуу һаалишан. Номгон даруу зангай тэрэ ажаадаа бүхышоороо оролдожо худэлдэг эхэнэр юм. Нина Цыренданишевнада 22 үнээд авалгаданхай. Үбэлэй эдэ үдэрнүүдтэ үнээдэйнгээ ашаг шэмые доошоуулангүй, һү эхээр һаажа абаха гэхэн зорилготойгоор түрүү һаалишан худэлнэ. Энэ жэлэй арбан һарын дүгээр Нина Зоригтуева үнээн бүрнөө 2000 килограмм һү һаһан байна.

С.БАДУЕВАЙ фото.

ОРОН доторнай хамаг юмэн оро бодогүй хандаржа эхилээд, хэзээ тогтохынь хнээ обёорогдоношьегүй хэбэртэй. Гэбэшье үе саг гэшэ ямаршье хандаралда зуг татаха бэшэ даа. Энэ үе сагта ажаһуужа, ажалажа ябаһан зон гараа нугсараад һууха бэшэ, ажахыгаа, соёл болбосоролоо хүгжөөх гэжэ аһан оролдон гэшэ ааб даа. Тэрэнэй нэгэ гэршэ хадаа һаяхан Москвада боложо үнгэрһэн Россин Федерациин композиторнуудай VII съезд. Буряад Республикаһаа тэрэ съезддэ хабаадажа ерэнэн буряад композиторнуудай эмхине толгойлогшо, Россин Федерациин искусствын габьяата ажал ябуулагша Б.О.ЦЫРЕНДАШИЕВТАЙ манай тусхай корреспондент Ц.ДОНДОГОЙ уулзажа хөөрэлдэһэн байна.

Манай хөөрэлдөөн

ХҮШЭР САГ ХҮГЖЭМЫЕ ТАНАЛДУУЛХАГҮЙ

- Базыр Очирович, Россин Федерациин композиторнуудай съезд хэр үнгэрбэ гэшэ?

- Үнгэрөөд даа! Сэхыень хэлбэл, СССР-эй хандарһанай һүүлээр болоһон түрүүшын съезд гэшэ ааб даа. Урда тээнэ СССР-эй бүридэлдэ ородог байхадаа үнгэргэһэн зургаан съездын үргэлжэлэл гэжэ тоологдоод, долоодохи гэжэ нэрлэгдэ юм даа. Тэрэнэ зүб гэхэ байнаб. Эндэ тэмдэглэхэ нэгэ зүйл байна. Тэрэ юун бэ гэбэл, Россин Композиторнуудай холбоон 1959 ондо эмхидхэгдэ юм. Эхи табиһан хүн хадаа Дмитрий Дмитриевич Шостакович. Манай Буряад орондо ерэнэн Буряадай арадай артистын хүндэтэ нэрэ зэргэтэй хэмнай даа. Гэхэтэй хамта, Буряадай Композиторнуудай холбоон 1940 ондо байгуулагдаһан гэшэ.

- Хэды эмхидхэ хэды делегат буугаа гэшэ?

- Россин Федерациин бүридэлдэ композиторнуудай региональна 36 эмхи ородог юм байна. Тэрэ тоодо манай холбоон оролсоо юм ааб даа. Бүхы дээрэ 115 делегат VII съездын делегат боложо һунагдаа юм хан. Тэдэнэй зуугаадын ерээ. Бэһэниниь эдэб шалтагаантай байгаа юм бэшэ ааб даа. Нонин гэхэдэ, Мбскагай, Санкт-Петербурган эмхинүүд эгээл томоһуудын юм хэ. Тингээд тэдэ хоёр эмхини делегатууд бидэбид гэжэ бэсэ харууаха гэ юм гү, али яагаа юм, юрэдөөд, манда тусхай тдлоолалт олгодохо ёһотой гэрэн эрилтэ табижа байжа аашаладаа. "Хүдөөгэй, зах хизээрнуудай" эмхинүүд, онсолор, Сибириин, Ураалай, Хойто Кавказай, Тагаарай, Башкирай болон үндэһэ яһанай бусад республикануудай, областнуудай эмхинүүдэй тдлоолалт хамтаржа ерэхэдэ, ехэ хүсэн болоно бичуу. Тингэжэ нид гэмэ шанга харюу үгэжэ, Москвагай, Санкт-Петербурган делегатууды анирмень хатаана һэн.

- Энэ съездын үшөө нонин зүйлнүүды тоолыг даа.

- Онсо хүйл гэхэдэ, съезддэ хабаатай хэмжэ ябууланууд октябрийн 21-дэ эхилээ юм. Тэрэ хадаа "Россин хүгжэмэй панорама" гэжэ нэрлэгдэһэн хүгжэмтэ фестиваль болоно. Энэ фестиваль ноябрийн 2 болотор үргэлжэлөө. Москвагай томо, жэжэ бүхы залнууд соогуур, тайзан, тамайнуудта хүгжэмэй һайндэр болоо гэшэ. Хүгжэмтэ гол ехэ коллективүүд, гүйсэдхэлгын эгээл "ехэ оркеструуд, ансамбльнууд энэ һайндэртэ хабаадаа. 170 авторай зохёолнууд ханхинаа, эдэлээ. Тэрэ тоодо Тихон Хренниковэй "Наполеон Бонапарт" гэжэ шэнэ балет харуулагдаа. Үндэр наһатайшье һаа, үбгэмнай дорюун, ухааниинь һонор байна. Имангал мэндэ ябаһан гү, али делегат-композиторнуудай зохёолнууд гүйсэдхэгдөө бэшэ юм. Мүн баһа классигуудай, жэшэнь, Дмитрий Шостаковичой зохёолнууд шэнхинэһэн байха. "Литературна газетын" корреспондент Светлана Савенко энэ ехэ хэмжээ ябуулагдаа хара будаг дуһааха һанаатайнуугаар бэшэһэн байна һэн даа. Нэгэ-хоёр зүйл шагнажархөөд, "түбиинэ тэбэримэ" тобилолдоххэ гэшэ тон буруу. Юундэб гэхэдэ, арба шахуу хоноргой туршада үргэлжэлһэн фестивалин бүхы концертые үрдижэ шагнажа хүсэ хүрэхэгүй ха юм даа.

- Тээд съезд хэдыдэнь болоһон болоно?

- Съезд гэшэмнай тусхайгаар октябрийн 27-до эхилээд, ноябрийн 3-да дүүрээ юм. Москвагай мэрэй ордоной конференц-зал соо съезд нэгдэ. Городой мэр Юрий Лужков үршоһөн байгаа бээ. Съездын делегатууды амаршала, Россин Федерациин Президент Борис Ельцин, Правительство толгойлогшо Виктор Черномырдин, Гүрэнэй Дүүмһэ Иван Рыбкин гэгшэд телеграмма эльгээгээ, Дагестанай арадай нэрт Расау Гамзатов нонин, дулаахан үгэнүүдтэй телеграмма эльгээгээ даа.

- Тинхэдэ ехэ ноёдой амаршалгы тайлбарилбал, засаг түрэмнай искусство тээшэ, соёл болбосорол тээшэ шуураара эрьбэ гэжэ ойлголтой гү?

- Хай даа! Россин Федерациин композиторнуудай съезд, хүгжэмтэ фестиваль үшгэрэхэ хэрэгтэ Правительство нэгэ миллиард түхэриг мүнгэ һомолһон байна. Тэрэнэ шүүдэ шамай хүрөөгөнэ һэн. Энэ мүнгэ абахын тула жэл шахуу урид эхилжэ, ябадал хэгдэһэн байна. Соёл, литература, искусство урданайхидаал ади хойто эхын үхибүүд мэтэ заидаа. Россин дотор 2000 гаран ниитын эдэб эмхинүүд, бүлгэмүүд тоологдог байна. Жэшэнь, аңгуушад, загана баригшад, бүлгэмүүд гэхэ мэтэ. Уран зурашад, Уран зохёолшодой, Композиторнуудай, зохёохы ажалтанай бусад холбоонууды

эндэ нэрлэгдэһэн бүлгэмүүдтэй адыар ноёднай харадаг гэшэ ааб даа. Тинимэ бэшэ һаань, уран зохёолшод номоо гаргуулаха, уран зурашад бүтээлүүдэ "түлхихэ", композиторнууд дуу хүгжэмөө зохёохы аргагүй болошоод байха һэн гү?! Манайшье республикын зохёохы ажалтан тон лэ имэ байдлаатай байна ха юм даа. Һаяхан Арадай Хурада "Соёл тухай" Хуули зүбшэн хэлсэгдэбэ гэшэ ааб даа. Бүхы нэмэлтэ заһабаритайгаар энэ Хуулийн баталагдан абаа һаа, магад, юмэн һайн тээшэ хубилха аабы?..

- Тээд композиторнуудай съезддэ ехэ ноёд ерээ юм гү даа?

- Россин Федерациин соёлой министр Евгений Сидоров орлогшонортоёо ерэжэ, композиторнуудай съездын хүдэмэридэ хабаадаа һэн.

- Холо ойрын айлшад буугаа юм ааб даа?

- Тингээл бэд даа. Анхандаа союзна республиканууд байһан, мүнөө дүтын хари оронууд гэгдэдэг гүрэнүүдһээ, Скандинавиин оронуудһаа (Шведи, Норвеги, Дани), Германиһаа, Словакиһаа, Венгриһээ, Бельгиһээ айлшад ерээ. Литваһаа хүн ерээгүй. Латвиһаа, Эстониһоо байгаа.

- Россин Федерацииншье, Буряадайманшье гүрэн түрын удамаршад мандаа халуун байдаг болоһой гээд лэ, энэ хөөрэлдөөгөө дүүргэхэмнай гү?

- Тинхэдэнь болохо. Зүгөөр съездын үедэ нэгэ юмэ гайханаа хэлэжархихүү. Манинэ - съездын делегатууды Новодевичини шарилуудта абаашаа юм. Суута композиторнууд Скрибинин, Прокофьевой, Мясковский, Шостаковичой, Мураделин, Блантерай, Мокроусовай, бэлгэ ехэтэ бусад хүгжэмшэдэй хүүр дээрэ сэгсгэй баглаанууд табидаа. Хүшөөнүүдын соромхонууд даа. Тэдэнһээ холо бэшэхэнэ финансын министр ябаһан Зверевэй хүшөө манинэ гайхуулаа. Мантан томо, гангиг шулуугаар баригданан хүшөө Олон миллионной сөнтэй хүшөө ха гэжэ би тухайлааб. Гүрэн түрэмнай зохёохы ажалтанда анхандаа һэрюунээр хандадаг байгаа гэжэ энээхэн уншриг гэршэлэ бэшэ ааб?..

- Съезддэ Танһаа ондоо үшөө хэн ошооб?

- Виктор Усович бидэ хоёр жэ ошообдидаа. Урдахин съезддээр Усович мангалтын комиссийн гэнүүцээр һунагдаһан байгаа. Тинһэн хадаа съезддэ ошохо уялгатай байгаа юм ааб даа.

- Нонин юмэнүүды хөөрбэт, һайн даа. Зохёохы ажалдатнай амжалта хүсэе. Ямаршье үе саг хүгжэм дуунай "ама" таглаха ёһогүй.

Зүб лэ даа!..

эндэ нэрлэгдэһэн бүлгэмүүдтэй адыар ноёднай харадаг гэшэ ааб даа. Тинимэ бэшэ һаань, уран зохёолшод номоо гаргуулаха, уран зурашад бүтээлүүдэ "түлхихэ", композиторнууд дуу хүгжэмөө зохёохы аргагүй болошоод байха һэн гү?! Манайшье республикын зохёохы ажалтан тон лэ имэ байдлаатай байна ха юм даа. Һаяхан Арадай Хурада "Соёл тухай" Хуули зүбшэн хэлсэгдэбэ гэшэ ааб даа. Бүхы нэмэлтэ заһабаритайгаар энэ Хуулийн баталагдан абаа һаа, магад, юмэн һайн тээшэ хубилха аабы?..

- Тээд композиторнуудай съезддэ ехэ ноёд ерээ юм гү даа?

- Россин Федерациин соёлой министр Евгений Сидоров орлогшонортоёо ерэжэ, композиторнуудай съездын хүдэмэридэ хабаадаа һэн.

- Холо ойрын айлшад буугаа юм ааб даа?

- Тингээл бэд даа. Анхандаа союзна республиканууд байһан, мүнөө дүтын хари оронууд гэгдэдэг гүрэнүүдһээ, Скандинавиин оронуудһаа (Шведи, Норвеги, Дани), Германиһаа, Словакиһаа, Венгриһээ, Бельгиһээ айлшад ерээ. Литваһаа хүн ерээгүй. Латвиһаа, Эстониһоо байгаа.

- Россин Федерацииншье, Буряадайманшье гүрэн түрын удамаршад мандаа халуун байдаг болоһой гээд лэ, энэ хөөрэлдөөгөө дүүргэхэмнай гү?

- Тинхэдэнь болохо. Зүгөөр съездын үедэ нэгэ юмэ гайханаа хэлэжархихүү. Манинэ - съездын делегатууды Новодевичини шарилуудта абаашаа юм. Суута композиторнууд Скрибинин, Прокофьевой, Мясковский, Шостаковичой, Мураделин, Блантерай, Мокроусовай, бэлгэ ехэтэ бусад хүгжэмшэдэй хүүр дээрэ сэгсгэй баглаанууд табидаа. Хүшөөнүүдын соромхонууд даа. Тэдэнһээ холо бэшэхэнэ финансын министр ябаһан Зверевэй хүшөө манинэ гайхуулаа. Мантан томо, гангиг шулуугаар баригданан хүшөө Олон миллионной сөнтэй хүшөө ха гэжэ би тухайлааб. Гүрэн түрэмнай зохёохы ажалтанда анхандаа һэрюунээр хандадаг байгаа гэжэ энээхэн уншриг гэршэлэ бэшэ ааб?..

- Съезддэ Танһаа ондоо үшөө хэн ошооб?

- Виктор Усович бидэ хоёр жэ ошообдидаа. Урдахин съезддээр Усович мангалтын комиссийн гэнүүцээр һунагдаһан байгаа. Тинһэн хадаа съезддэ ошохо уялгатай байгаа юм ааб даа.

- Нонин юмэнүүды хөөрбэт, һайн даа. Зохёохы ажалдатнай амжалта хүсэе. Ямаршье үе саг хүгжэм дуунай "ама" таглаха ёһогүй.

Зүб лэ даа!..

"Буряад үнэндэ" толилогдоһоной һүүтэ

ГАЙХАНАЙНГА

ЕХЭДЭ ГЭЛЫБЭ

1995 оной ноябрийн 5-най дуугарта Октябрийн революциин 78 жэлэй ойдо зориулагдаһан статьянууд толилогдоо һэн. "Хамагыень муушалажа болохогүй" гэрэн гаршагтай Борис Санжимитыповой статья ехэтэ һонирхон уншабаб.

1957-1960 онууднай, мүнөө болоод байхада, яһала олон жэлэй саана болоһонбол даа. Нэгэ бүлгэтэ сугтаа гурбан жэлэй туршада һуража гараа бэлэйбди. Тэрэ саһаамнай хойшо гүрэн түрэдэмнай һанагдаагүй хубилаалтанууд болоһооо ха юм. Эдэб һанал бодолтой, модон хайшаа найганаб, тэрэн тээшэ болоод ябадаг зоншье олоһороо. Зүгөөр автортай ади һанал бодолтой байбалби даа. Энэ татъягай хажууда 30 гаран жэлэй туршада Улаан Армида офицерээр алба хэһэн 77 наһатай Ц. А. Тынхеевтэй хөөрэлдөөн толилогдоо һэн. Энэ хөөрэлдөөе уншаад, би ехэ урмаа хухарбаб. Энэ хүмнай "Октябрийн хубисхал арад ондоо һайн юмэ асараагүй" гээд һэнгэргүй хэлэнэ. Хорёод, гүшаад наһанай хүнэй хэлээ һаань, би тоохоншьегүй байгааб. Харин 30 гаран жэлдэ Улаан Армиин офицер ябаһан, олон жэлдэ коммунист байһан, наһатай хүнэй ингэжэ хэлэхэдэ, гайханаһангаа ехэдэ гэлыбэб. Октябрийн хубисхалые буруушаадаг энэ командир ямар үгэнүүдээр сэрэгшэдые һургажа, хүмүүжүүлжэ ябаа гэшэб? 3-4 партина абахаар мүнгээ партин вэпос тубэридэ үгэдэг байгааб гээд шаналан дурдана. Орооо гүшаад жэлэй туршада хэды машинны мүнгэнэй мүншгэ хубсаһа үмдэжэ, эдөөдиджэ ябаа хаб? Тэрэн тухайһаа дурдахаяа "мартжархёо" гү? Офицергэ эһэншье арадзаланууд олон ааб даа.

Буряад арадай бандал хаанта засатай үедэ ямар байгааб? Бидэ, мүн 70-80 хүрэнһэн зон хаанта засатай "үлэгдэлнүүдые" яһала "долоёһон" байнабди. Ямса дээрэ хонинной арһаар оёһон дэгэ үмдэнхэй, ямаанай арһан үмдэтэй, шобогор оройтой малгайтай һургуулида ябагдадаг байһан гэшэ. Хубсаһа хуларгаа нэлгэхэ, баанца орожо бээе угааха гэшынэ мэдэхгүй үе саг байгаа. Унгари хэбтэри ямар байгааб, тухайлажа ойлгохоор ааб даа.

Гэр соохи байдал ямар байгааб? Онирхон сонхотой уйтахан харахан гэрэй баруун хойто буланда бурхан, баруун ханада монсогор модонууд дээгүүр хабтагай дэбдһэн баруун бандал гэжэ шэрээ. Хойто ханаар, бурханай хажууда тэбхэр ханза. Тэрэн соо урдаа хараха һэнгэргэй хубсаһа хулар, мүнөөншэйхээр хубсаһанай шкафай үүргэ дүүргэдэг байһан. Удаалуулан хойморой шэрээ. Зүүн ханада үхэг, адыар, зүүн урда буланда хэдэн шулуу ябажа барихан нэһэн, гурбан тээшэ нүхэтэй, Амһарга гэхэдэ, модоор түнхижэ хэһэн хонхороо

- табаг, үндэһоор хэһэн халбага, модон хүнэг оёһоо һаба, түйсэ г.м. Шэд, амһарта харагдадаггүй бээ.

Зуһаланай гэр шалагүй һэн, тинимэ тула хол дэбдһэнхэй байха, үгынь халуун уһа адхажэ, гэр хатуу шала бодгохо, тулгадоро галаа түлжэ, шанаха. Утаа уйнарта гэр байгдадаг һааб даа. Утаан үрхөөр гарһан бор Борогоой ороходо, ү бүлгэхэ холтоһон халхад дээрэ бэлдээтэй хэб. Тэрэнээ гэр сооһоон хэб хүдэлгэхэ, үрхээе бүлгэхэ наһатайшуул хара шорон наадажа, оодоо болоһон байхалби. Хартаабха, тариха гэшынэ мэдээ Заһаһа, нугаһа хэрэгшэдэ үе байһан даа. Хаа-яа Яра жараахайн олдоходо, тоогоон соо шанаад, гэрһа абаашажа, эдһэнээ би һанагшаб. Юундэ гэртэһа абаашадаг байгааб гэхэдэ, баабай аңгууша байгаа буруушаха гэжэ нарида. Хоёрдохёор болохоодо, эдөөнтэй холихогүй сээрлэдэг байһан юм.

Хаанта засагай үедэ урсаатан "буса яһатан" нэрэтэй, эрдэм бэшгэргэй гэгээрэлшынэ талаар гэр байдлаатай байһан. Ийнхэ имангал Октябрийн хуу абарһан гэшэ. Буряадуудай дундаһаа хэр эрдэмтэд тинхэдэ гараде Ойлогсотой бээ. Октяб хубисхалай аһаар совет тогтожо, манай арадзон ехэ хубилаалтанууды гэгшэб! Хүн бүхэн һургуу бдлоо.

Мүнөө үсын "демократичэскэ" гэхэ юм гү, али арад урбагшад, эли һаймһарааншад унш худаа болгожо бэшэхэ олоһонорхой гэжэ модоо Худал хуурман үгэнү халуун шулуу долбоо урданай байдал хоёр шоб хараа, үзөөгүй, мүнөө залуушуулай тархи манай аюултай ха юм.

Энээниинэ бидэ э ойлгохо ёһотойбди. Жэ Тынхеевэй хэлэһэн үгэншэхэ залуунууд байха. Юуб гэхэдэ, үгэнүүдтай яһала сэр нэрэтэй хүнэй ам гарашанан байна Октябрийн хубисхала туһые зарим залууш зүбөөр ойлгодог байһайшаамаар.

Бидэ үндэр наһатай бидэ улаа, мүнөө үсын залуу оёрынгоо арга болоу шадал зэргээрээ хуушай байдалы үнэн ойлгуулахые ёһотойбди.

ЦЫДЕН-ЕШИ ЦЫРЕНДАШИЕВ ажалтай ба партиин вей Яруунын аймагай Эгэтын-Адаг.

гэгшэб?! Юрэдөө, зоний зан һайн, сүлөө һонирхолтой г хүюугтэйгээр үнэгэдэг гэжэ һанагдана. Харин Илья Степанович хүн гэр бүлын эзэн, үри, хүнһөө дутуугүй хүмүү ажабайдалай замда Мүнөө олон аша, зэ үргэлсэжэ, ан-бун ажа Урданай ёһо заншал хүгжөөхэ, залуу үет дамжуулаха, тэдэниинэ хүмүүжүүлэхэ хэрэгтэ хубита оруудат, шотаг хүндэтэй үбгэн юм. Утаа удаан жаргалтай ябыт даа Степанович!

Усть-Орда.

В. РОМАНОВ

НЮТАГ НУГАДАА ХҮНДЭТЭЙ

Хүдөөгэй хамтын ажаада бага наһанһаа ябаһан, үлдэхэ, даарахые һайса мэдэһэн зон мүнөө үндэр наһатай болоһон. Нютаг нугаа хүнэр хүндэ сагта үргэжэ, тэдхэжэ, дайнда ошоһон эсэгэнэр, аханараа халаһан эдиршүүл мүнөөдоо буурал үбгэд, хүгшэд болоо ха юм. Дайнай үедэ ардтаада хүдэлһэн хүнүүд Усть-Ордын округто олон ажаһуудаг. Тэдэнэй нэгэн, Хабсал нютагта ажаһуудаг Илья Степанович Шадрин тухай хөөрэхэмни.

Илья Шадрин дайнай эхилэхэдэ, 13-тай хүбүүн ябаа. Хүдөөгэй хүбүүд, багадаа хара баһаһа хүнгэн бэшэ ажал хэжэ һураһан, хүдэржэһэн байгаад аабдаа. Тинимэһээ агууехэ дайнай нааржа, нютагайн урдаа хараха

эрэншүүлэй сэрэгтэ татагдан мордоходо, эдэа хүбүүд колхоздэй бүхы ажалые ээм дээрээ даажэ абаа.

—Дайнай эхилэхэдэ, минин үетэн "Третья пятилетка" нэрэтэй колхоздо хүдэлжэ байгаа. Колхоздомнай нэгэ ЧТЗ, табан ХТЗ трактор бий һэн. Тэрэ хүнэр сагта олон эхэнэрнүүд трактористнуудаар хүдэлөө. Баарһад даа, үдэр һүнигүй трактораар ябажа, эрэншүүлэй хэхэ бар хүснэй ажалые дүүргэһэ бэлэй. Колхозой ажаада ябаһан бидэнэр юу хилээмэ эдихэбши, гэдэһэнэйнь э бардай ар аарса, тараг уугаа, ябадал дундаа нойроо абаад хүдэлдэг һэмди.

Энээн тухай мүнөөнэй залуунуудта хэлэхэдэ, ойлгодоггүй, зариман наада барин, энээдэньшэ байха,— гэжэ Илья Степанович хөөрэнэ. Ингэжэ тудинаар байтарш, "дайн дүүрээ, бидэнэр илаабди!" гэрэн баяртай мэдээсэл дуудлаа һэн. Ямар ехэ хүхидөөн болоо һэм! Тингээд лэ дайнда оноһондые хүлээлгэн эхилээ бэлэй. 1945 оной һүүл багаар, 1946 ондо дайн сэрэгтэ татуулагшад нютагтаа бусажа ерээ. Баяртайшье, уйдхартайшье үйлэ хэрэгүүд болодог һэн.

Ажахыда хүдэлэхэ зоной бии болохоодо, эдиршүүлэ һуралсалай үргэлжэлүүлээ һэн. Физическэ культурын техникум (ФТК) гэрэн эмхи зургаанда һураад, Усть-Ордын 7 жэлэй һургуулида, удаан Захаалайн дунда һургуулида физкультурын

байһаар хүдэлһэн байна. 1954 онһоо 1957 он болотор уялгата сэрэгтэй албанда ябаа.

Илья Степанович ехэ дорюун, зугааша, хурса хэлэтэй, эмхидхэлшын бэлгэ шадбарянтай хүн юм. Олон зонине эмхидхэхэ, эсүүлэхэ арга шадбарнинь гүшаад жэл соо хүдөөгэй соёлой байшантай директорээр хүдэлэхэдэ, ехэ тубатай байгаа. Уран үгэ, прагуу дуун, хатар наада зүрхэ сэдхэлээрээ мэдэрдэг хадаа залуу үетэниинэ уран һайханда хабаадуулаха, һонирхуулаха талаар ехэ ажал ябуудаг һэн. Тэрэ үедэ хүдөөгэй клубууд нютагай ёһотой соёлой гуаамта байһан, хэды һонирхолтой концерт, наадан болодог, багахан зүжэгүүдые табидадаг байгаа

гэгшэб?! Юрэдөө, зоний зан һайн, сүлөө һонирхолтой г хүюугтэйгээр үнэгэдэг гэжэ һанагдана. Харин Илья Степанович хүн гэр бүлын эзэн, үри, хүнһөө дутуугүй хүмүү ажабайдалай замда Мүнөө олон аша, зэ үргэлсэжэ, ан-бун ажа Урданай ёһо заншал хүгжөөхэ, залуу үет дамжуулаха, тэдэниинэ хүмүүжүүлэхэ хэрэгтэ хубита оруудат, шотаг хүндэтэй үбгэн юм. Утаа удаан жаргалтай ябыт даа Степанович!

Усть-Орда.

В. РОМАНОВ

Эрдэм ухаан ба үе саг

МҮН ЗҮГЫЕ ШЭНЖЭЛЭЛГЭДЭ ОРУУЛҮУЛХАН ЕХЭ ХУБИТА

орондо Зүүн зүгье
түбэй тогтожо
35 жэлэй ойи баярыс
Республикын олонитын
байхадань, хэлэ
шэнжэлдэг мэдээжэ
байхан, эрдэмэй
Буряадай болон Россин
ийн эрдэмэй габыята
улагша Цыдендамбаев
Бобоевичий нэрыс
гарахын аргагүй.

Цыдендамбаев а. Утаан
хүдэлмэринүүд бүхы
монголшо эрдэмтэдэй
гэнөөр мэдэрэгдэнхэй.
Баатар хотодо мэндэ
унгэргэгдэнхэй
эрдэмтэдэй
бүхы
нуудта эдэрхитэйгээр
хан, мүн ондоо тээ
олон ехэ конференци,
муууд болон зүблөө-
томо асуудалнуудар
элидхэлнүүдыс хээн
Тийн элидхэлнүүдыс
дээдүй хурса асуудал-
одооо зориулагдажа,
шууд сэхээр, тоб гэмэ
эбэлтэгүй мэргэжээр
илагдадаг хэн.
Ц.Б.Цыдендамбаев
оронийшье, хилын
монголшо
дунда аргагүй нэрэ
болон бэлэй.

1960 ондо, монголшо
нэгэдугаар
тэрэ буряад нютаг
оон жэлдэ
үнэй үрэ дүн тухай
хэжэ, эрдэмтэдыс тон
нонрхуулаа хэн.
буряад нютаг
үгын баялигыс, оорсэ
найнаар харуулжа
Монгол арадуудай
ари, зан заншалуудыс
хэдэ тон шухала
эндэ харуулагдаа гэжэ
тушаань үгэ хэлэнхэн
дэгдэнхэй байна.

хорондын конгрессүүд
симпозиумууд дээрэ
элидхэлнүүдыс,
"Монгол хэлэнүүдэй
дуурахан үгэнүүд"
"Монгол болон буряад
үүдэй" хэлэн тухай"
"Буряад нютагай
түүхэтэ нуури
(София), "Буряад
ий бүридэдэ ороһон
шууд тухай"(Улаан-
"Гэсэр" болон
Улыгэриүүдэй хэлэн

тухай" (Элисте) болон бусад элидхэлнүүдыс мэргэжэлтэдэй зүгһөө үндэрөөр сэгнэгдэжэ, хилын саанахи суглуулбари, сэтгүүнүүдтэ толилогдон гээшэ.

Хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор Ц.Б.Цыдендамбаев монгол хэлэнүүдэй грамматикын талаар томо мэргэжэлтэдэй нэгэн гэжэ монголшо эрдэмтэдэй дунда зүйтэй ёһоор тоологдог. Хоёр ботинхоо бүридэнхэн буряад хэлэнэй академическэ грамматикын гол авторнуудай нэгэн байжа, тэрээн дотор "Простой мэдүүлэлэй синтаксис" болон "Түлөөнэй нэрэ" гэнэн ехэ бүлэгүүдыс бэшэнхэн байха. Буряад хэлэнэй грамматическа категоринуудыс бусад монгол хэлэнүүдтэй зэргэсүүлэн, түүхын талаар шэнжэлхэн хүүлшын номын 1979 ондо Москвада гараһан юм. Нэрэ үгэнүүдэй тоо ба зохидол, нюурта ба өөртэ хамаадал, глаголий наклонени, сэг, түлэб (вид), залог гэхэ мэтэ категоринууд нилээд заһажа тайлбарилгадахаар гү, али бүри шэнээр бэшэгдэхээр байна гэнэн тобшолол эрдэмтэн тэрэ ном соогоо хэнэ. Ушар юун бэ гэхэдэ, тэдээн тухай урдань бэшэнхэн эрдэмтэд хэлэнэй хайн материал хэрэглэжэ шадаагүй, заримдаа гол шухала бэшэ жэшэнүүдхээ үндэнхэн, тобшолол гаргадаг байһан юм гэнэ. Гадна грамматикын авторнууд Европын гэхэ гү, али ехэнхидэ ород грамматикые сэхэ һажалгажа номуудыс бэшэдэг, энэнь албадань зонхилолын үедэ зүйтэй зүб гэжэ тоологдог байһан гэнэ.

Ц.Б.Цыдендамбаев грамматикын категоринуудыс зэргэсүүлэн шэнжэлхэдэ, түүхын удха шаартай ехэ тобшололнуудыс хээн байна. Тэрэнэй бэшэнхэн ёһоор, бүхы мэдээжэ монгол хэлэнүүдэй грамматическа категори-нуудын гол түлэбтөө адли байна. Тиймэ болохоор ороо, тэдэ бүри нэгэн ниитэ монгол хэлэнэй оршон байха үедэ бүридэнхэн болоно. Харин хоорондоһ үзэгдэдэг илгаанууд болон шэнэ зүйлнүүд монгол хэлэнүүдтэ хожом хойно бии болоо гэнэ.

Юрэ Ц.Б.Цыдендамбаев шэнжэлхэ талаар өөрын өөрсэ бодомжолготой байһан юм.

Жэцрэлбэл, тэрэнэй һанамжаар, грамматикын категоринууд заагагүй морфологическа залгалта, суффиксуудтай байха ёһотой. Тиймэ юумэгүй хадань буряад хэлэндэ нэрын надеж, нэгэнэй тоо, глаголий бодото наклонени гэхэ мэтэ ойлгосонууд байха ёһогүй болоно. Монголшо эрдэмтэдэй дунда энэниен зүбшөөхэ мэргэжэлтэд байха. Гэтэр шүүмжэлэгшэдыс яһала бии. Залгалта, суффиксгүйгөөр грамматическа категори тэмдэглэдэг ушарнууд ганса буряад бэшэ, харин олон хэлэндэ бии гэжэ баһал зүйтэй хэлэдэг юм.

Ц.Б.Цыдендамбаев буряад литературна хэлыс хүжөөхэ гэжэ али болохоор оролддог байһан.

Буряад хэлэнэй саашанхи хүгжэлтыс шухала ехэ асуудалнуудта, оршуулгадэ, уран зохёолой, сэтгүүл һониной хэлэндэ зориулагдаһан үргэн конференци, зүблөөнүүд Ц.Б.Цыдендамбаевай үүсхэлээр нэгэнтэ бэшэ зарлагдаһан юм. Тэдээндэ иматал буряад хэлээр бэшэдэг хүнүүд, практическая мэргэжэлтэд бэшэ, харин манай ороной түбэй институтуудта хүдэлдэг, мүн Монголой, Венгриин ехэ монголшо эрдэмтэд хабаадалсадаг байгаа.

Ц.Б.Цыдендамбаев республикада буряад литературна хэлыс яажэ бүрилдүүлэн, хайнаар хүжөөхэб гэнэн асуудалаар буруу заабари шэглэлнүүдыс үндэнхэ баримтагайгаар шүүмжэлдэг хэн. Жэцрэлбэл, мүнөө нэлэнхы зонийнгоо хоёр хэлэгэй боложо, залуунуудай түрэхн хэлээр мартаха туйлдаа хүрөөд байхадань, һургуулин учебниүүдтэ бэшгэй дүримдэ ба грамматикада гол анхаралаа хандуулаха бэшэ, харин үхибүүдыс буряад хэлээр дуугаргажа, һанал бодолоо буряадаар найруулжа һургаа гээшэ гол хэрэг болохо ёһотой гэдэг бэлэй.

Буряад хэлэнэй томо толинуудыс зохёолгожо хэблүүлхэ, бэшгэй дүрим гуримшуулха хэрэгтэ Ц.Б.Цыдендамбаевай гаргаһан габыань бүгэдэндэ мэдээжэ. Буряад-ород ба ород-буряад томо словарынуудтай Ц.Б.Цыдендамбаевай нэтерүү оролдолгоор, тэрэнэй нягта нарин хинан заһабаряар гаргагдаа хэн. Гадна өөрөө хоёр толи зохёогоо. Эдэ бүхы словарынуудай хэблэгдэхэдэ, буряад хэлээр бэшэгшэд, оршуулагшад, журналистнар, багшанар, оюутад тон хэрэгтэй ном һударнуудтай болоһон гээшэ. Өөрын зохёоһон толинууд илангаяа нийтын-политическэ нэрэ төмбөөнуудыс гуримшуулан тогтонжоруулаха ябадалда ехэ үүргэ дүүргээ.

Ц.Б.Цыдендамбаев үргэн ехэ мэдэсэтэй, эрдэмэй олохон һалбаряар һонирходог, түүхын, этнографин, арадай аман зохёолой, хуушан бэшгэй асуудалнуудыс шэнжэлдэг хэн. Тусхайдал, Буряад орондо гурбан зуугаад жэлдэ хэрэглэгдэнхэн хуушан монгол хэлыс, тэрээн дээрэ элинсэг хулинсагаймнай бэшгэн зохёолнуудыс шэнжэлхэ талаар ехэ габыань "Буряадай түүхын ба угай бэшгүүд" гэнэн томо шэнжэлэгэ бүтээжэ, 1972 ондо хэблүүлэн гаргаба. Тэрээн соогоо буряад зоной уг гарбал тухай һонин тобшололнуудыс хээн юм.

буряад" гэжэ ниитэдэ нэрлэгдэжэ эхилхэн булгад, эхирэдүүд Алтай уула шадарлан һуурижаһан бололтой гэнэ. Юун бэ гэхэдэ, тэдэнэй үльгэр түүхэдэ Алтай уула ходо дурдагдадаг.

- Булгад; хори, эхирэд угсаатад X-XI зуунай үеэр Байгал шадар ерэжэ эхилхэн ха. Гэбэшье 1207 ондо Чингис хаанай сэрэгшэд хоринхидой үшөө Саяан ууладаа байхадань эзэмдэнхэн бололтой гэнэ. Энэ угсаатад Байгал шадар хожом ерээ гэнэн тобшолол ямар ушарһаа хэгдэнэб гэхэдэ, нютагай монгол-буряад нэрэнүүд ехэнхидэ дунда зэргын ба бага объектнүүдтэ үгтэнхэй, харин "Саяан", "Байгал", "Сэлэнгэ" мэтын томо юумэнэй нэрэнүүд ондоо хэлэнүүдтэ хабаатай байна гэнэ.

- Буряад угсаатад тиигэнхээр бүгэдэ Байгал шадар һуурижажа, XIII зуунаа эхилэн, түүрэгүүд эндэнхэ нэлэнхы олоороо монгол угсаатада түригдэнхэн байна. Харин эвенкнүүдэй олонхид буряадуудтай худхаралдаа.

- XVII зуун жэлдэ буряад угсаатадай Ород гүрэнэй бүридэдэ ороһонийн һүүлээр лэ буряад арад эссэлэн бүридөө гэнэн тобшолол хэгдэнэ. Булгад, хори болон эхирэдүүд буряад арадай үндэнхэ һуури болоо. Тэдэнтэй тэрэ эртэ сагта тунгүүс болон түүрэг обогоуд хамжаа. Ехэ Монгол уласай үедэ буряад угсаатад ондоо монголшуудтааа худхаралдан-гүй, бүрин бүтэн үлөө. Хожомшог үедэ буряад бүридэдэ монгол гарбалтай сэлэнхын буряадууд, мүн хорчид, охон, дагаанхан, сунд, ошог, хорон, тангад гэхэ мэтэ монгол хүхүүр, яһатад ороһон байна.

- Энэ багахан статья соо Ц.Б.Цыдендамбаевай хэһэн, бүтэнхэн бүхы ажалнууд тухай хэлэгдэбгүй. Гэбэшье эндэ дурдагдаһан зохёолнуудыс харыхада, энэ эрдэмтэнай манай эрдэм ухаанда ехэ хубитаяа оруулхан байна. Хэһэн ажалыс саашадань үргэлжэлүүлэн, захяа заабаринуудыс дүүргэхэ гээшэ бидэнэй уяга мүн.

ИГНАТ БУРАЕВ,
ЛУБСАН ШАГДАРОВ,
хэлэ бэшгэй эрдэмэй докторнууд.

Мүнөө буряадуудай, мүн халха болон баруун монголнуудай һуужа байдаг орон нютагууд орёо түүхэтэй. Эндэ тунгүүс болон түүрэг гарбалтай зон үнинһөө хойшо һууһан гэжэ мэдээжэ. Эсэгэ обогой нэрэнүүдхээ гадна газар нютагай олон нэрэ шэнжэлхэнэй эсэстэ Ц.Б.Цыдендамбаев буряад яһатан анханһаа хойшо Байгал шадар һууһан зон бэшэ гэнэн тобшолол хэһэн юм. Нютаг ороной нэрэнүүдхээ харахада, манай ээрын эхин багаар эндэ сэлөдийска угсаатад (мүнөөнэй ненец, энец, иганасан, селькупүүдтэ гэгшэдэй элинсэгүүд) һууһан бололтой гэнэ. Тийһээр байтарнь Байгал шадар эвенкнүүд (тунгүүсүүд) бии болоо. V-X зуунай үеэр эндэ түүрэг угсаатад ээрхэн зонхилоо.

- Энэ үеэр монгол яһатан бии болоодүй байгаа. Монголшууд болон буряадуудай ниитэ элинсэг болохо сянһон гэдэг арадһаа V-XII зуунай үеэр булгад, хори болон эхирэд угсаатад таһаржа эхилээд, хори угсаатад Саяанай шэлэ хүтэлнүүдээр, харин "буряад"

Мүнөө буряадуудай, мүн халха болон баруун монголнуудай һуужа байдаг орон нютагууд орёо түүхэтэй. Эндэ тунгүүс болон түүрэг гарбалтай зон үнинһөө хойшо һууһан гэжэ мэдээжэ. Эсэгэ обогой нэрэнүүдхээ гадна газар нютагай олон нэрэ шэнжэлхэнэй эсэстэ Ц.Б.Цыдендамбаев буряад яһатан анханһаа хойшо Байгал шадар һууһан зон бэшэ гэнэн тобшолол хэһэн юм. Нютаг ороной нэрэнүүдхээ харахада, манай ээрын эхин багаар эндэ сэлөдийска угсаатад (мүнөөнэй ненец, энец, иганасан, селькупүүдтэ гэгшэдэй элинсэгүүд) һууһан бололтой гэнэ. Тийһээр байтарнь Байгал шадар эвенкнүүд (тунгүүсүүд) бии болоо. V-X зуунай үеэр эндэ түүрэг угсаатад ээрхэн зонхилоо.

- Энэ үеэр монгол яһатан бии болоодүй байгаа. Монголшууд болон буряадуудай ниитэ элинсэг болохо сянһон гэдэг арадһаа V-XII зуунай үеэр булгад, хори болон эхирэд угсаатад таһаржа эхилээд, хори угсаатад Саяанай шэлэ хүтэлнүүдээр, харин "буряад"

Мүнөө буряадуудай, мүн халха болон баруун монголнуудай һуужа байдаг орон нютагууд орёо түүхэтэй. Эндэ тунгүүс болон түүрэг гарбалтай зон үнинһөө хойшо һууһан гэжэ мэдээжэ. Эсэгэ обогой нэрэнүүдхээ гадна газар нютагай олон нэрэ шэнжэлхэнэй эсэстэ Ц.Б.Цыдендамбаев буряад яһатан анханһаа хойшо Байгал шадар һууһан зон бэшэ гэнэн тобшолол хэһэн юм. Нютаг ороной нэрэнүүдхээ харахада, манай ээрын эхин багаар эндэ сэлөдийска угсаатад (мүнөөнэй ненец, энец, иганасан, селькупүүдтэ гэгшэдэй элинсэгүүд) һууһан бололтой гэнэ. Тийһээр байтарнь Байгал шадар эвенкнүүд (тунгүүсүүд) бии болоо. V-X зуунай үеэр эндэ түүрэг угсаатад ээрхэн зонхилоо.

- Энэ үеэр монгол яһатан бии болоодүй байгаа. Монголшууд болон буряадуудай ниитэ элинсэг болохо сянһон гэдэг арадһаа V-XII зуунай үеэр булгад, хори болон эхирэд угсаатад таһаржа эхилээд, хори угсаатад Саяанай шэлэ хүтэлнүүдээр, харин "буряад"

Мүнөө буряадуудай, мүн халха болон баруун монголнуудай һуужа байдаг орон нютагууд орёо түүхэтэй. Эндэ тунгүүс болон түүрэг гарбалтай зон үнинһөө хойшо һууһан гэжэ мэдээжэ. Эсэгэ обогой нэрэнүүдхээ гадна газар нютагай олон нэрэ шэнжэлхэнэй эсэстэ Ц.Б.Цыдендамбаев буряад яһатан анханһаа хойшо Байгал шадар һууһан зон бэшэ гэнэн тобшолол хэһэн юм. Нютаг ороной нэрэнүүдхээ харахада, манай ээрын эхин багаар эндэ сэлөдийска угсаатад (мүнөөнэй ненец, энец, иганасан, селькупүүдтэ гэгшэдэй элинсэгүүд) һууһан бололтой гэнэ. Тийһээр байтарнь Байгал шадар эвенкнүүд (тунгүүсүүд) бии болоо. V-X зуунай үеэр эндэ түүрэг угсаатад ээрхэн зонхилоо.

- Энэ үеэр монгол яһатан бии болоодүй байгаа. Монголшууд болон буряадуудай ниитэ элинсэг болохо сянһон гэдэг арадһаа V-XII зуунай үеэр булгад, хори болон эхирэд угсаатад таһаржа эхилээд, хори угсаатад Саяанай шэлэ хүтэлнүүдээр, харин "буряад"

Мүнөө буряадуудай, мүн халха болон баруун монголнуудай һуужа байдаг орон нютагууд орёо түүхэтэй. Эндэ тунгүүс болон түүрэг гарбалтай зон үнинһөө хойшо һууһан гэжэ мэдээжэ. Эсэгэ обогой нэрэнүүдхээ гадна газар нютагай олон нэрэ шэнжэлхэнэй эсэстэ Ц.Б.Цыдендамбаев буряад яһатан анханһаа хойшо Байгал шадар һууһан зон бэшэ гэнэн тобшолол хэһэн юм. Нютаг ороной нэрэнүүдхээ харахада, манай ээрын эхин багаар эндэ сэлөдийска угсаатад (мүнөөнэй ненец, энец, иганасан, селькупүүдтэ гэгшэдэй элинсэгүүд) һууһан бололтой гэнэ. Тийһээр байтарнь Байгал шадар эвенкнүүд (тунгүүсүүд) бии болоо. V-X зуунай үеэр эндэ түүрэг угсаатад ээрхэн зонхилоо.

- Энэ үеэр монгол яһатан бии болоодүй байгаа. Монголшууд болон буряадуудай ниитэ элинсэг болохо сянһон гэдэг арадһаа V-XII зуунай үеэр булгад, хори болон эхирэд угсаатад таһаржа эхилээд, хори угсаатад Саяанай шэлэ хүтэлнүүдээр, харин "буряад"

Эрхим медсестра

Улаан-Удэ хотын медициннэй эрдэмтэ сестрануудай конкурс гэжэ газетэ мэдээсэ хэн. Энэ гурба-гурбан хүнһөө бүридэнхэн 7 хабаадажа, мэргэжэл шадабаряа ханһан байна. Үбшэнтэндэ зулгы хандадаг, ажалдаа оролдосотой мэргэжэлэйнгээ талаар эрхим эрдэмтэ медицинскэ сестранууд олоной конкурсын үедэ хараа байса гэнэ. Тэдэнэй тоодо Марина эрхим бэлиг шадабария харуулжа, шатануудта онсо шалгараа бэлэй.

Девятко республикын медицинскэ больницада хүдэлдэг. Энэ сонсохогодо, сестрануудай Марина шэлэжэ, конкурсдо эрхим коллективын этигэл үзүүлэн байна. Залуу басаган найдабарин харуулжа шадаа. Конкурсдо нэгэдэхн һуури эзэлжэ, "Эрхим эрдэмтэ" нэрэ зэргэдэ хүртэнхэн байна.

Медсестра Марина Девятко. С.БАЛДУЕВАЙ фото.

Ажалшадай бэшгүүдхээ өөһэдэдын хүсөөр

Тарбагатайн аймагай медициннэй эмхинүүдэй байра байдал доройтожо, зарим участково больницануудыс хааха гэнэн шиндхэбэри гаргагдаа бэлэй. Ехэ-Куналей, Хүйтэн, Дээдэ-Жэрэм нютагаархид эдэб арга боломжонуудыс бэдэрээ. Дээдэ-Жэрэмдэ ажалуугшад зүбшэн хэлсээд, айл бүхэн 20-20 мянган түхэриг тушаажа, мүнөө сагта нютагайнь больница үбшэн хүнүүдыс аргаалха шадалтай болоо юм.

Харин Ехэ-хуналинхид удаахан лэ медициннэй туһаламжагүй байгаа. Нүгшндөө үбдэнхэн, гэнтэ үбшэндэ дайрагдаһан хүнүүдыс аймагай түбэй больница абаашаха гэшэмнай баһал хүндэ хэрэг. Тиймэнхэ бултадаа сугларжа, үбэлэй шэмэрүүн хүйгэн ханын дүтлөөгүйдэ, больницаяа бэддэ гэжэ нютагайхид шиндээ. Ахамад врач Татьяна Николаевна Андреева эмхидхэлэй бүхы ажал ябуулаа. Булта мэргэжэлтэ эмшэд өөһэдэдын мүнөөр избөөсхо, шэрэ абажа, забарилгын ажал эхилээ хэн. Нютагайхид баһал шадаха аргаараа туһалаа бээ. Иван Кириллович Горбатых пезшэн табижа үгөө, Тимофей Филатов байшангай ханануудыс дулаалаа, шэрдээ. Хобулан түлөөһөгүйгөөр хүдэлөө юм.

Хэдэн һараар мүнгэ салиһаа абадагысгегүй һаа, медиүүд хүн зонийнгоо эхүүр энхыс хүн зүрхэнһөө сахидгай байһанаа гэршэлээ. Али болохо аргаар, нютагай зоной хүсөөр больницаяа нэргээжэ, мэргэжэлтэ ажалаа ябуулжа байнхай.

С.ВЯТКИН.

Дайнай хүнэр жэлүүдэй шэжэтэн субажа байхада, манай Шэбэрэй гүүртэ дээгүүр манган томо самолёдууд хүнхинэдэрхоор, баруун хойто зүгыс барига, даада орогно бэлэй. Бидэ гүүртын үхибүүд гэрнээ гүйдэжэ гарапхай, туун турлааг мэтэ олон "жэгүүртэниие" далааһаар үдэнгэ бэлэйбди.

Минии нагаса эжы Намсарайн Сэжэб иигэжэ хэлээгшэ хэн: "Баарһад дөө, хэнэйшье үри бэе адли даа, дайнда сэхэл ошожо ябана гэшээл даа".

Намарай саг хэн. Үшөө түрүүшн саһан ороодүй байгаа. Тэрэ гүүртэдэ найман айл буунхай хэн. Зүүн заханаа манайхин, минии эхэ - Шагдарай Пэлжэд - хаалишан, манаар сугтаа Нямангаа хүгшэн басаганаараа, басаганиинь Арсаланай Долгормашаан - хаалишан. Баруун залгалаа гэртэ Сэдбонной баабайтан, тэрэнэй басаган Содномой Цываанмаа - хаалишан.

Үшөө саадахи залгалаадань Жэгжэмаагай баабайтан - Арсаланай Цыденжаптан (өөрөө сэрэгтэ татагдаһан байгаа), хүгшэниинь Намсарайн Санжажап - хаалишан. Мүнөө бага хүбүүниинь Гунзынов Владимир Цыренович болоно. Тэрэнэй баруун тээ дүтхэн зэргэлхэн жаахан гэртэ Онгоржабай Машаантан (Машаан өөрөө баһал сэрэгтэ абтанхай хэн) һамганиинь - Жалсанай Цыретор - хаалишан. Мүнөө хүбүүниинь Машаанай Донида ябана.

Тэрэнэй саада гэртэ Дендок баабайтан, Гармын Дашатэн, Өөрөө наһа бараһан байгел. Хүгшэниинь Батын Намжалма - хаалишан. Басаганиинь - Даниева Роза Гармасвна, багша, Улаан-Үдэдэ хууна.

Эгээл баруун захын гэртэ Сэдүүхэйн баабайтан, Хуганай Цыбжигдэн хэн, өөрөө баһал сэрэгтэ хэн бээ. Хүгшэниинь Бадмын Балжид - хаалишан. Бага хүбүүниинь мүнөө Улаан-Үдэдэ хууна. Цэдэн Хуганович Цыбжигдэн - эрдэмтэй доктор нэрэ зэргэгтэй.

1942 оной хабар Эдэрмэгэй эхин шатын хургуулида нэгэдэхи класста хуража ябатарни, эхэм үбдэжэ, апрелин 7-8-наар гэртээ Шэбэрэйнгээ гүүртэ харья бэлэйб. Хургуулиин директор Баян-Дэлгэр Дамдинович Баяртуев намайе гэртээ хариха болоһон гээл даа. Мүнөө тэрэ Хөөрхэдэ ажаһуудаг юм.

Нагаса эжы бидэ хоёрой урдаа хаража ябаһан минии залуу эхэ хүхэсэ тэнэржэ, би эжытэээ хаалин ажалда оролсоо бэлэйб. Бэшэ ондоо ямар нэгэн аргаар ажамидарал бариха арга байгаагүй саг хэн.

Колхоздо ажалта үдэр лэ тоолодо, тэрээндэ хүртэсын зэргээр колхозой амбаарһаа ороһонхой хубаарида оролсохо ори ганса харгы бии хэн. Дайнай хүндэ хүнэр жэлүүдтэ хуули шанга, хамаг эдихэ юумэнһээ эхилээд, эд хэрэгсэл болоод алта, мүнүн булталдайлагдажа байгаа фронтдо эльгээгдэгшэ бэлэй.

Хэрбээ хэн нэгэ малшанай гэмээр толгой үхэрэй гарзалаа һаань, тэрэ эзэнэй ганса үнесень гү, али бурууень абадаг бэлэй. Үгышье һаа, ганса үнесэнһээнь (үмсын) гараһан түймөн - тугалынь гү, али бурууень "контрактаги хэнбэди" - гэжэ хэлээд, колхоздоо бэшэжэ абадагынь һайн һананаб.

Тэрэ хабар манайда Леоновко тосхонһоо "доктор Гриша" ерэжэ, хээтэйе үзэбэ, эмшэлэб. Ехэ туһашье хэгдээгүй хэн даа. Олон һара үбэнэниинь ужаа, удаараа. Зуһаландаа зөөжэ ошохо болоходоо, хээтэйм хайрсагынь үргэжэ бирахагүй байгаа бэлэй. Би ээлжээндэ үхэр

адуулжа гарадаг "эрэ хүн" болоһонхой.

Жара нэгэ наһатай бүхэтэр эжынээ үдэшэ, үглөөнэй һаанда тугал болоод буруунуудые гаргажа үгэхэб. Үнесень эбилгээд, тугалынь татажа, хөрөйһоо уяха болоходоо (томоууд тугалыне диилэхэгүйб), хоюулаа хамһахабди. Удабаньнегүй үбһэндэ орохо саг ерэбэ. Хээтэйем "үбһэндэ байраар ошохош!" - гэжэ парторг Чимит Очиров хэлээд, нам тээшэ хаража, энэ ехэ болоһон хүбүүн

хара байгаа даа, хургуулиһаа бусажа ябахадаа, Обоо-Добын обин дээрэ ошобоб. Тэндэ хоһон. Мэхингэһээ бэшэ юуншьегүй! Поли дээгүүр гэр тээшээ алхалбаб. Тиигэжэ ябахадаа, тазарта хэбтэһэн хоолосуудые малгай соогоо суглуулжа эхилэбэ.

**Орой дээгүүрни
Оройтоһон галуудай дуун
Үдэһын һалхяар
Үүлэн аяншадые туун, -
Бүрхэг тэнгэриин
Бүхээг доогуур нүүжэл
ябаа.**

дэлхэйн түүхэ сэсэн бата үгоороо хургаа хэлл...

Үнгэрһэн дайнай үхэл, зоболоһыне үзэнгүй үнгэрһэн нэгэшье гэр бүлэ байхагүй! Бидэ - гүүртын үхибүүд талха, ороһонхой хоморто забарууһынгаа талха арьбаха гэжэ хээрэ гаража, гүбһэ (зарим хүн гүбһэньше гэгшэ) малтажа асаранга бэлэйбди. Энэш түрнээсын түрэлэй түмһэн аад, гарай хурганай зэргэнүүд юмэл даа. Газар дээрэхи набһананиинь улаан халахай мэтэ шаранууд хадхуртай хэн

Шэрдэгэйнгээ гадар хуулажа...
"Шэнээр" самса нам...
Хүбэнтэй үмдым халааһаа...
Хүрөө! Түргэн үмдэ...
Иигээд лэ дүрбэн мө...
Эхин шатын хургуули...
Үхибүүд зорихобди...
Гайтай! -
Үүрэй жабар "гааруула...
Шэрүүн жэлнүүдтэ...
Шэгжүүн нэргэг багш...
Хүнэйл нюдэ, бодо...
Хүгжэн дабаал өрөө...
Тэмсэл, хөморол, жар...
Тэнсүү үлхөө үйлэтэ...
Энэ Юртэмсын мүнхэ...

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛ

ДАЙНАЙ ШЭРҮҮН ЖЭЛНҮҮДТЭ

Дурсалга

үнесгээ һаагаад байна ааб даа гээд, энэсбхилэн хуугаа хэн.

- Хүхэ руум хулагүй шэмшом хадхалгатайл даа, үбһэндэ ошоогүйдэм аргагүй юм гү? - гэжэ хээтэймини дуу гарахада, эжым хэлэбэ: "Үдэшэ, үглөөнэй хүйтэндэ намаг руу бү ороорой, үлбэр сээжэтэй хаданш зон баһа ойгоно ааб даа", - гэз хэн. Тиигээд лэ хээтэйм хайрсаг манаадха хоёроо абаад, үбһэнэн боложо ябаа хэн.

Тугалнуудай намаржажа бэлшээдэг тээлиг соо тугалһаа байха хониншье шэмхэлхэ юумэгүй болобо, тугалаа "Баатарай хоройдо" адуулаа гэдсэн болобо. Манаан эжы гэжэ баһал жараад бага гаратай хүгшэнтэй би тугал адууламсаха болобо даа.

**Сагаан нууртаа тамаржа,
Сасуутамн үзөөлта,
Хонхын дуун соо амаржа,
Хонодог манай Хүсөөтэ!**

Тиигэжэ сентябрь соо отолтэ октябриин арбаад болоһон тугалаа адуулаһаар байтарнай, хэды хоноод, "Шэбэрэйнгээ бууса зөөхэт", - гэгһэн абьян дуудлаба. Энэ жэлэй сентярьда (1942 он) Хоорхэдэмнэй эхин шатын хургуули нээгдэһэн байгаа. Тиигэжэ Эдэрмэг ошохогүй болоһондоо үхибүүд баярлаабди.

Уиншаха, бэшэхэ болоһон намайе (нэгэдэхи класс дүүргэһэн саарһагүй хадам) дахин нэгэдэхи класста абабал даа. Энэ ехэл эндүү болоһон юм! Октябриин хуушаар Шэбэрэйнгээ бууса зөөтэрөө, тугалаа адууламсаха баатай болоһонби. Хээтэйем үбһэнһөөнь болоулажа, Шэбэрэй зүүн бээдэ таршанай боолто боохынь ябуулан үдэрнүүдэй нэгэн хэн.

Зөөдэлэй болоходо, нэгэ үдэрөөр ерэжэ, маанадаа буусадамнай буулгаад, һөөргөө Хэрээтэдэхи полевой станда ошоо. Нэгэтэ үдэнһэн манайда хургаһамцай орожо ерэбэ. Ехэ наһатан тэрэниие "Дуза багша" гээд нэрлэхэл даа.

Бидэ үхибүүд багшынгаа нэрэ, обог мэдээлгүүй дээрэһээ юм гү, "хургаһа" гэхэһээ бэшээр нэрлэдэггүй ябаабди. Хожомын даа, багшаяа Цыбикдоржын Дуза гэжэ нэрэтэй гээд ойлгоо бэлэйбди.

"Дуза багша" эжыдэм иигэжэ хэлэбэ: "Дансарантнай хургуулидаа ябахаар болоо. Аймагһаа шалгалта ерэхэн аад, намда ехээр шангараа". Октябриин барагдажа байха хирээр хэн гээбэ, үшөө газар

**Обоо-Дободо
Ороһонхой хоолос
түүжэл ябааб.**

**Агуу дайн соо
Абанараймнай шархатаһан,
Адууланшье -
Арбаад наһанайм туужа
байгаа.**

**Гүүртым гэрнүүдэ
Гүрбын холо
налшыдаһан -
Утаагүй дуугай
Үйтэй харанууд хуужал
байгаа.**

**Бараан үүлэтэ
Баяргүй хара үдэрнүүдээ -
Бэлшээри дээгүүр
Тугалнууд мэтээр туужал
ябааб!**

**Эхэ бурядайм
Элдэб яһанай үхибүүд
мэтээр
Дайта жэлнүүдэй
"Дабһан" гашуун -
хүмүүжэл абааб!**

1945 оной майн 9-нэй Илалтын сонсохгодоходо, бидэ үнөөхил Шэбэрэйнгээ гүүртэдэ хээтэйтээ хохир обоолжо байгаабди. Сагаан томо бухые хамуурта оруулжа хүлөөд, бинь һартаһаһаань оруулан ута хур жоолоһоонь хүтэлжэ, обоолжо байһан хохир өөдоо жүдхүүлхэ хүм.

Хээтэймини хоёр гараараа хамуураа дараха... Гэнтэ нэгэ хүнэй шанга гэгшээр абья гарахыне дууламсаараа, хойшоо гэрнүүд тээшэ харабаб. Гэрнүүдһээ тээ наана колхозой парторг Чимит Очиров гараараа зангажа: "Ажалаа хаягты! Мүнөөдэр ажал бү хэгты! Дайн дүүрээ! Илалта болоо!" - гэжэ ооголжо байба гэшэ.

Тиигээд энэ дороо хойто полевой станда сугларатгы, тэндэ ехэ митинг болоһонь гэжэ хэлээд лэ ябанһоол даа. Би ехээр баярлажа, бухынгаа жоолоо хээтэйдэ үгэжэрхөөд, хойшоо гэрнүүд тээшэ гүйшэбэб. Тэндэ хаанһаашье ерээд байһан юм. Пүнцэг Балдандоржийн айлуудай урда байнхай хүгшээдөөр хөөрэлдэнэ.

Гүүртын хаалишад хүлөө хүнгэдэһэнхэйниүүд, бэе бээдээ "Дайн дүүрээ!" - гэлдэжэ ябажа гүйдэхэ һамбаандаа, нүдэнһөө нулимсаяа, аршаха юм. Баярлаһан хирээ бархиралдананиинь арсаһагүй бэд даа! Бүхы хүн түрэлтэнэй хүлээжэ ядаһан зэрлиг хара дайсад дарагдажа, энэ юртэмсэ түрүүшынхисэ сүлөөтэйгоор амилаа бшуу даа! Ямаршые дайн дажар алишые үндэһэ яһатанда, тон ханар, ехэ тэнэг ябуула, юм гэжэ үшөө 50 жэлэй саана

бэлэй. Хаагуур томо гүбһэн бииб гэжэ бээ бээһээ асуухада, зарим нэгэмнай үшөө мэдээшэгүй болоод, "ниюугаа" һанаатай байхал даа. Эндэ Роза, Жэгжэма, Сэдүүхэй бидэ дүрбэн ехэл бэдэрэгшэ хэмди. Бэшэ үхибүүд манһаа оло дүү хэн тула, манаар балай дахасалдахагүй байгаа.

**Аханар, мүн эсэгэнэрнай
Агуу дайнда мордонхой, -
Хоол, хубсаһаар үгытэй
гэрнай**

**Хоһон мэтэ болонхой.
Һүүлсээ-Нугын ойн
нэмэригдэ
Һүрэг үнесгээ адуулжа,
Манайш эжынэр тиихэдэ
Маани уншажа ябаа хэн.
...Түглын хушуунһаа
гараал наашаа
Түргэн моритой - дүтэлбэ.
Түрүүн лэ мининтай
таагааша
Түрүүдэгшэ ха, -
гэлсэбэ.**

**Буданта жабар соо
эртэхэн
Буугаал хоёр дарганар.
- Ши хэнэй хүбүүмши,
гэртэ хэм?**

**Шинд гэнэгүйб, марганаб.
Тэдэ хоёр дары хубаряад,
Тугалай дал руу субаба.
Сэрээтэр, Балжад! -
гэжэ даллаад,
Сэдүүхэйндэ суглуулаба.
Жэгжэма, Роза бидэ
гурбан
Жэхылдэһээр орообди.
Ноёдһоо далдаар шууд
һубарин,
Пеэшон тушаа
хорообди.**

**Ошорой Шэмэд, Агбаан
гэнэ
Олон һамгад суглараа.
Авиацида гэжэ хэлсэнэ
Алта татаа суглаагаар...
Манай эжы алтан туйбаяа,
Машаан эжы бэхэлиг -
Абдараал уудалаа хэн
хаяа**

**Алтан үгы хэн элбэг.
Улаан Армида мяха, тоһо
Дулаан хубсаһа, бээлэй -
Бэлэг эльгээхэ бэлэг
туһа**

**Бэлдэгты, - гэз бэлэй.
...Орой үдэшэ,
һүиндөөшье
Оймһо, баарья
нооһоороо
Оёжо хоноо хээтэймини,
Онигор дэн носогоо.
Хабтайха бүд гэжэ
үгы хэн
Хахархайгаа хадхаха.
Юрын мэшээг хангилжа
хэһэн
Юбхэ эжынэр углаха.**

Эрбен гүйдэг хуулида...
Дайнай дүүрэмсээр, хуулида баусаагаараа орожо ерээ хүгшэд хөөрэлдэдэг болобо үхибүүд баһал тиймэ бээ эзэлэгдэнги хүлээлсэхэбди ерээдхихэ, харагдаха үгыл байха. Хөөрхэдэ Намсарайн Сэжэб ганса хубааһаар ганса хүбүүтээ үдэшөө бэлэй. 1945 ондо тэрэ хүгшэн хүбүүнһээ абаа. Тэрэн Жэгжэмаагай (Цыденжап Абидан Арсаланов) намда хөөрөө хэн: "Үйлсэдэ яба Балдан-Гугабай эжы (Чи Балжад) угтажа ерээд, үгыш гээд, нэгэ бэшэһаар Гурбан хушуутай сэрэ бэшэгыне задалбаб. Бидэ иигэжэ бэшээтэй... Хубсаһагдаха эжы амаршаллаб. Бишье, саашань ондоо хүнэй ородоор бэшэгынь үргэе Саашаа иигэжэ бэшээтэй ха... Танай хүбүүн Балдановын дайнда баатарни улаба. Бидэ үхэдэнь хэ зөгсөжө байһан Бранденбургска бар хажуу тээ табин метро майн найманай үдэр табигдаба. Иигээд бэшэгынь дүүрээ".

Тэрэ хүгшэн наһа наһандаа аялаа. Һүүшэ хүрээжэ - ерэтэр, хү хүлээһэн зандаа үнгэр гэхэл даа.

**Дүүрэн гэрэл шарайн
Дууран тэндэ нойр
Энхын зориг, хүлдэ
Мүнхын зулаар багш
Дайнай хойто жэл
хабар таряанда, наһа хуряалгада ябалсахабди. Сасуутан Бадмаев Базар бидэ хоёр Шэбэрэй таряалан дээрэ жаадхал унабабди. Намтай жаадхашан Даша Цымпилов (наһа табигдаһан) талха хадан Түгөө жаадхадань Сууд Дүгбэймаа. Гүүжэ Базарханда хэн.**

Хойто жэлэй хабарниинь Хушуун гэжэ газарта паар хахалжа байбабди оной зун хэн. Хажуу бригадир Гомбожал ерээбэ: "Дансаран Базар та хоёр мүнөө эртэн ошохот. Комсомолод оро Сэхэ конторо ошоорой гэбэ.

Нара ороод ба конторын үүдэ тата Конторо зуһалагтай Комсомолой райкомой секретарь Владимир Дугарцыренов утгажа бидэ түрүүшынхисэ уу Комсомолой аотһандаа туйлай ехэ баруун бээ гараа бэлэ

А. ДОРЖОГТ

ХҮНГЭН САРЮУН ЯБЫТ ДАА

Республикын финансын зургаануудта олон жэлэй туршада аша үрэтэйгөөр ажаллаһанайнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной сентябриин 11-нэй Зарлигаар Нимит Вампилович Ендоновы Буряад Республикын Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба гэхэн мэдээсэл республикын газетэнүүдтэ тунхаглагдажа, нүхэр Ендоновые хайн таниха, мэдэхэ хүнүүдэй, мүн түрэл гаралнуудайнь дунда баяр баясхалан асаран бэлэй.

Чимит Вампилович 1925 оной сентябриин 15-да Загарайн аймагай Хара-Шэбэр нууринда таряашанай бүлэдэ түрөө. 15 наһатай боложо ябаханаа эхилээд, 1943 он болотор Новоильинскийн сельсоведэй "Коммунизм" колхоздо хүдэлхэн байна.

Залуу хүбүүнэй ажахыгаа хүгжөөлсөжэ ябахэ үедэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайн эхилжэ, шадмар бэрхэ хүбүүд дайн байлдаанд мордох бэлэй. Аха нүхэдөө нэлгэнэн залуу хүбүүд сэрэгэй албанда мордохо үдэр хүрэтэр түрэл колхоздоо хүдэлжэ гараһан гэшшэ. Тиин 1943 оной намар Ендонов үетэн нүхэдтээ сэрэгэй албанда татагдаа һэн. Сэрэгэйнгээ албанда 1945 он болотор ябаа.

1945 оной октябриин 1-нээ финансын албанда хүдэлжэ эхилбэ. Эндээ пенсидэ гаратараа, аяар 40 гаран жэлэй туршада хүдэлхэн байха юм. Энэ үе соо гэхэ гү, али 1950 он болотор Загарайн аймагай Госбанкын отделениин эрхилэгшээр хүдэлжэ ябахэ үедөө Улаан-Удын кооперативна техникум дүүргэжэ, бухгалтерай мэргэжэлтэй болоно. Тэрэ жэлдээ Ленинградтай финансын хүдэлмэрилэгшэдэй дээдэ курсда хоёр жэл тухай саг соо хуража байхадаа, тус хотын Бизнесенскийн пэрэвжэтэ финансово-экономическа институт түргэн болзорто дүүргэлсэһэн байгаа.

1952-1954 онуудта Улаан-Удын Железнодорожно районий Госбанкын отделениин эрхилэгшээр хүдэлбэ. Эндэ хүдэлжэ байха үедэнь хүбэлэгэн бэрхэ, залуу хүтэлбэрлэгшые Ленинградтай финансова академидэ хурахаһын эльгээһэн байха юм. Нүхэр Ендонов академи дүүргэжэ эрхлээр Железнодорожно районийнгоо Госбанкын отделениин эрхилэгшээр 1958 он болотор хүдэлбэ.

1958 оной апрель нарада Чимит Вампилович Бурят-Монголой АССР-эй финансын министрэй орлогшоор томилогдожо, энэ тушаалда нэгэ жэл тойрон саг соо хүдэлөө юм. Энээнэйнтээ удаа 1959 оной мартаа 1987 оной май нара хүрэтэр Республикын финансын министрэй уяга нэрэтэй түрэтэйгөөр дүүргэжэ гараһан байха юм.

Чимит Вампилович гутнаад жэлэй туршада финансын министр ябаханаа, республика соогоо экономикын, шалгалтын хэмжээ ябуулгануудые шадмар бэрхээр ударидажа, хүтэлбэрлэжэ гараһан гэшшэ. Тиихэдээ мэргэжэл хайнтай кадрнуудые олоор бэлдэжэ, аймаг бүхэндэ эльгээдэг байһыень хайн мэдэнбди. Тиихэдээ Гүрэнэй бюджет дүүргэхын, мүн социальна соёлой талаар хүдэлмэри ябуулхадаа саг соонь бүхы юумсээ хэдэ байхын түлөө оролдодог, эрмэлздэг байгаа. Мүн оронойнгоо финансын зургаануудай дунда ходоодоо эрхимлэжэ гарадаг

байһан гэжэ мүнөө архивай документүүд соо хэлэгдээтэй, - гээд Загарайн аймагай захиргаанай гулваа А.П.Цымбалюк ойн баярай суглаан дээрэ үгэ хэлэхэдээ мэдүүлэ һэн.

Республика соогоо финансын хүдэлмэри хайжаруулха талаар Чимит Вампилович эмхидхэлэй, хуралсалай ехэ хүдэлмэри хэжэ гаранхай. Иимэ орёо хүндэ ажалайнгаа хажуугаар нүхэр Ендонов 1973 ондо экономикын эрдэмэй кандидатай нэрэ зэргэ хамгаалжа үрдиһэн юм. Эдэ бүхы хүдэлмэрийнгөө түлөө Чимит Вампилович правительствын зүгтөө үндэрөөр сэгнэгдэжэ, Ажалай Улаан тутай орденээр хоёр удаа, "Хани барисанай" орденээр, олон тоото медальнуудаар шагнагдаһан байха юм. Энээнһээ гадна габыята ажалайнгаа түлөө "РСФСР-эй габыята экономист", "Буряадай АССР-эй габыята экономист" гэхэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, олон тэмдэгүүдээр шагнагдаһан байгаа. Мүн РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй Президиумэй, СССР-эй, РСФСР-эй Финансын министрствын, СССР-эй Госпланай, ВЛКСМ-эй ЦК-гай Хүндэлэлэй Грамотануудаар, үнэтэ бэлэгүүдээр шагнагдаһан гэжэ мэдэнбди.

Ехэ ажалайнгаа хажуугаар олонийтын хүдэлмэридэ эдэбхи үүсхэлтэйгээр хабаадалсадаг, эсэхэ сусахые мэдэхэгүйгөөр хүдэлжэ гараа гэшшэ. Тиихэдээ Буряадай АССР-эй Верховно Советэй депутатаар зургаа дахин, Улаан-Удын городской Советэй депутатаар олон удаа хурагдаһан байна.

Үнгэрөөд байһан үе соо Чимит Вампиловичай ударидаага доро республикын бюджет хайжарһан байгаа. Мүн энэ үедэ республикын аймагуудга, городтошые олон тоото харуул хургуулинууд, больницанууд, социальна соёлой гултанууд, ажаһуудалай гэр байранууд үүдээ үргэнөөр сэлижэ, үхибүүд болон хүн зонийе түбхинүүлээ гэшшэ. Мүн Буряадай академическэ театр, Улаан-Удын аэропорт, түргэн туһаламжа үзүүлэхэ больница, Сэлэнгэ мурэн дээгүүр татагдаһан хүүрэг болон бусад томо барилганууд нүхэр Ендоновой хабаадалгатайгаар мүндалабо гэжэ мэдэнэ, ойлгоноһыбди.

1987 ондо наһанайнгаа амаралтада гараашые наа, Зүүн Сибирин гүрэнэй технологическа университетэй доцентээр хүдэлжэ ябаханаа, залуу үетэниие хургаха, хүмүүжүүлэхэ хэрэгтэ наһалаа эхээр хандуулааг багшанарай нэгэн боложо тодоронхой. Университет дүүргэжэ гараһан бухгалтер мэргэжэлтэй хүбүүд, басагад мүнөө республикын болон Зүүн Сибирин хото городуудай финансын албанай хүдэлмэридэ оронхой, хайн мэргэжэл заһан багшадаа баярые хүргэжэ ябадаг болонхой.

Манай республикын байгуулагдаһаар дала гаран жэлэй туршада, финансын 12 министр хүдэлхэн байна. Харин Чимит Вампилович бусадта орходоо, эгээл олон жэлдэ министрээр хүдэлжэ, республикынгаа бюджет нарин нягтаар абажа, хэргэлзажа ябаханаа, оршо баянтайгаар жэлээ түгэсхэдэг байһан юм.

Эдэ үдэриүүдтэ дала наһанайнгаа дабаан дээрэ гараһан Таниие энэ ехэ хайндэрөөртнай амаршалаад, аша, зээнэрэйнгээ, гэр бүлынгөө зол жаргалтай ажаһуухын түлөө элүүр мэндэ, олон удаан жэлдэ хүнгэн сарюун ябахыетнай хүсэнбди.

Б.ЦЫРЕМПИЛОВ.

Олимпийскэ чемпион Владимир Сафроновой дурасхаалда зорюулагдаһан мурьсөөн

НЭРЫЕНЬ МҮНХЭЛБЭ

БОКСООР түрүүшын совет олимпийскэ чемпион Владимир Сафроновой Дурасхаалда зорюулагдаһан мурьсөөнэй хаяд финалай тулалдаанууд шагтагэмсэлдэ үгэжэ, эгээл хайн хорилго бэлэдхэлтэй шүүлэнь шалгаржа, түгэсхэлэй нааданда гараба.

Улаан-Үдэ хотын захиргаанай шиндхэбэрээр авшанцоо үйлэдбэриин нэгэдэлэй хүдэлмэриндэй ажаһуудаг Загорск нуурнай үйлсэвүүдэй нэгэндэ нютагаймшай суута хүбүүн Владимир Ковстанцович Сафроновой нэрэ олголгын баяраймшын үшэрэгнэ бимба гарагай үдэр болобо. Үетэн нүхэдын, түрэлхидын, спортсменүүд, олонштын түлөөлэгшэд энэ ёһололдо хабаадаа. Тус нуурнай захиргаанай хайһан, Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат В. В. Белоусов үгэ хэлэжэ, нютагайнгаа алдарга хүбүүнэй нэрэ обогыеш алтан үзгүүдээр шилэмэл мрамор плита дээрэһээ хушалтыеш абахадаа, сугларатнад нэрэмэ алыга ташалдаар угтаба. Иггэжэ түрэнш нютагаа бүхы дэлхэй дээрэ алдаршуулан хүбүүншнай нэрэ мүнхэлэгдэбэ гэшшэ!

Володя Сафроновойн нүхэр, XVI Олимпийн нааданай чемпион, Европыхоёрдахин чемпион, профессор Геннадий Иванович Шапков (Санкт-Петербург) пёдоидо жэл манай зашлаг мурьсөөндэ хүндэтэ айлан боложо буухадаа, боксоор түрүүшын совет олимпийскэ чемпиной нэрэ мүнхэлэгдэхэ ёһотой гэжэ хэлэһыень уншашадгаа мэдээсэ һэмди. Үетэн нүхэдын, спортын ветеранууд, боксдо дуратайшуул энэ талаар наһамжуулдаа хэлэһэн, дуралхалуудые оруулан байгаа. Тшн мүнөө спортдо дуратайшуулай наһал хүсэл бэлдэбшүү.

51 килограмм, Зүүн Сибирин технологическа университетэй электротехническэ факультедэй 2-дохин курсы оюутан, спортын мастерта кандидат Эрдэнэ Сулумов уулзалтаһаа үзэлгэ бүхэндэ мэргэжэлтэ дэршэлүүлжэ, арга дүрээ мүнхэлжэ байна. Эвүдэр тэрэ Шэгэһээр эрхэн спортын мастерта кандидат Борис

Ерофеевтэй тулалдахадаа, тактическа зүб шиндхэбэри абажа, нюдэ нюургүй шаасалдангүй, опобшотой мэргэн сохилтонуудаар дүгөөдынгөө довтолгые сухаруулан байха юм. Тэсүү шагта тулалдаанда судьяпар Сулумовта плалта олгобо. Спортын мастернууд Баяр Ринчпов Владислав Цыбиков хоёрой уулзалга һонирхолтойгоор хүлээгдээ һэн. Зүгөөр Б. Ринчпов хорилго бэлэдхэл хайнтай байжа, плалта туйлаад, урагшаа дабшаба. Тшгэжэ түгэсхэлэй нааданда Б. Ринчпов Э. Сулумовтай хабаа туршаха юм.

Удаадахин шэгнүүртэ Буряадай багшанарай университетэй оюутан Марк Пурбуев Шэгын мастерта кандидат Дмитрий Егоровые диллэжэ, һүүлшын үдэр онсо өөрын арга дүрэтэй, бар хүсэтэй Игорь Корольевой (Шэг) тулалдаха болобо.

57 килограмм. Манай суута боксёр эвэл шэгнүүртэ тулалдадаг байһан гэшшэ. Ушар шимэһээ тренерүүд, мэргэжэлтэд тус шэгнүүрэй боксёрнуудай мэргэжэл шадабариде онсо анхаралаа хандуулдаг. Москвадахин гүрэнэй түбэй физкультурын шеститүг дүүргэд, Забайкалшын сэрэгэй округто алба хэжэ байһан спортын мастер Эрдэнэ Бабудоржиев халтайбша, хүдэр шамбай боксёр юм. Пураггүй үдэр бэстэй спортсменүүдтэй уулзахадааһые тунхаржа байшгүй, оньһыень олоод, шүүжэ гараа. В. Хаштаревые диллэһэн Буряадай хүдөө ажахын академин оюутан Бальжипма Раднаев түгэсхэлэй нааданда Эрдэнэ Бабудоржиевтай тулалдахадаа, ямар тактика тэлэхэнь гээшэб? Эпээһнээ уулзалтын үрэдүн дүлдыха бшүү.

Шэгын 19-тэй спортын мастерта кандидат Александр Савлук мүнхэлгүй боксёр байһанаа харуулжа, сугларатнадай зүгөө халуунаар утгадаа. Эвүдэр спортын мастер Олег Бадмаевтай уулзахадаа, түрүүшын секундаһаа эршэмтэйгээр довтолжо, хоёрдохин раунда шүүжэ гараа. Тшгэжэ түгэсхэлэй нааданда Буряадай

багшанарай университет оюутан, спортын мастерта кандидат Виктор Жашин тулалдаха. Манай боксёр шавшанатайһые наа, нэгэ тулалдадаг дээрэ түрүүшын үдэр тулгардаха баатай болоо. Эдэ бүхы алдууны усадхагүй наань, В. Жашин хүдэлхэн байхаар хүдэлэ.

Пэгэдэхи дундуу шэгнүүртэ манай республика суглуулагдамал комитет хэдэнгэнүүдэй угы байһан наань, спортын мастерта кандидат Михаил Лавров хоёр гарһаа опобшотой сохилтогой, онсо өөрын дүрэтэй боксёр багшанарай оюутан Тэрэ Леонид Шаргалтын удаан Александр Переваловые бүдэрэ түгэсхэлэй мурьсөө Александр Хрущёвтой хабаа туршаха болобо. Юрэдөөл, саашаа даа шадабаряа дээшлүү хаба шадалаа заага байгаа наа, М. Лавров ресиубликын суглуулагдамал комитет бүридхэдэ орохо арга болобо.

Хоёрдохин дундуу шэгнүүртэ спортын мастернууд Вадим Александр Овчаренко аша-маня тулалдаха олодобогүй Тшгэжэ һүүлшын үдэр ринчпов дахнаа уулзажа, бидуратайшуулай шахааа байһан арсамагүй. Энэ хэниинь илажа гар гээшэб? Пёдоидо зашлагта мурьсөө Овчаренко илажа гар

Бусад шэгнүүрнүүд Коцицын (Ангаров) Будавые, А. Кипчев (Үдэ) - Г. Калашин (Шэг), А. Меркурьев - Г. Писовский (Улаан-Удэ), А. Вигченко (Улаан-Удэ), Винокуровы (Шэг), Путинский (Улаан-Удэ), Колыжаевы (Шэг), Батурич (Улаан-Удэ), Ивкинше (Шэг) дүр түгэсхэлэй нааданда байха юм.

Түгэсхэлэй мурьсөө удаадахин репортаж хөөрөхбди.

Б-М. ЖИГИ

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редакторай орлогшо С. Д. РИНЧИНОВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАНШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИЖИГОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), ИИМАЕВ П. П. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ПИШТАЕВ В. П. (хэблэлэй директор), ЦЫРЕЦОРЖИЕВ Ц. Б. (редактор), САМБЯТОВА Т. В.

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаршвиллин үйгэсэ, 23. "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэ 4327. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00.

Буряад Республикын республиканска типографиде газетэ хэблэдэ. Директорайн телефон: 2-40-45. Б-0079-дахин номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ №224.

Редакциын телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариадай - 2-60-91, ташинтын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон хургуулинуудай - 2-61-35 (даагшань), 2-57-63, олонштын хүдэлмэрин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58, оршуулгын - 2-67-81, корректорүүдэй - 2-33-61, компьютерна зүбэй - 2-66-76, М. корреспондентүүд: Агисскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61. "Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтер - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.